

EY Preduzetnički barometar

Januar 2022 | Republika Srbija

Uz podršku:

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРИВРЕДЕ

Sadržaj

O EY Preduzetničkom barometru	2
Preduzetništvo u Srbiji	8
Ko je srpski preduzetnik	12
Trgovina i sirovine	14
Inovacije	16
Investiranje	18
Rast i izazovi	20
Zapošljavanje	23
Finansiranje	25
Spajanja i akvizicije	28
Žene u preduzetništvu	30
Uticaj koji je pandemija imala na preduzetništvo	34
Dobre prakse iz sveta	38
Mere pomoći za poslovanje MSP	43
Brige preduzetnika	46
Potencijalni ishodi poslovanja u budućnosti	48
Dobre prakse iz sveta	50
Zaključak	54

Uvodna reč

Velika istraživanja, velika otkrića, velika tehnološka dostignuća, pa čak i određeni datumi su istoriju delili na pre i posle, u svim postojećim kontekstima - istorijskom, ekonomskom, društvenom ili poslovnom. U novijoj istoriji se, na primer, poslovni svet od vremena velike svetske ekonomske krize (GFC) 2007 - 2008. godine pripremao za nove turbulencije u poslovanju ali poslednje što su svi očekivali kao stresor je pandemija koja je zadesila svet 2020. godine i još uvek traje.

Poslovanje se posle ove neočekivane burne kapisle značajno promenilo u kontekstu organizacije poslovanja, komunikacije među zaposlenima, kontaktima sa klijentima kao i u pogledu zahteva tržišta. Za razliku od velikih i tromih korporativnih sistema, preduzetništvo se pokazalo kao izuzetno agilno, domišljato i spremno za nove uslove poslovanja, kako u lokalnom i regionalnom, tako i u pogledu svetskog tržišta.

Tehnologija 21. veka donela je ubrzani razvoj komunikacija, a u uslovima pandemije i nakon pandemije, ako tako možemo nazvati doba u kome trenutno živimo, još jednom pokazala koliko je važna brzina, agilnost, stabilnost veze i dostupnost - i opet su u tim uslovima preduzetnici pokazali zašto nose takvo ime: lako i brzo su se prilagodili uslovima koji su se skoro preko noći znatno promenili i nastavili još bržim tempom svoj a samim tim i ukupni razvoj svetske privrede, na koji odavno bitno utiču.

Kompanija EY na globalnom, ali i na lokalnim nivoima, već godinama prati promene načina poslovanja i trendova da bi u različitim uslovima

realizovala i istakla jedan od ciljeva svoje globalne misije - stvaranje boljeg poslovnog okruženja. Preduslov za očuvanje ove misije je i dobro poznavanje prilika na tržištu - zbog toga je naša kompanija razvila alat uz koji je slika preduzetničkog poslovnog okruženja preciznija i jasnija - EY Preduzetnički barometar koji prati, beleži, analizira, poredi i na kraju prikazuje stanje srpskog preduzetništva.

Preduzetništvo je sve više zaslužno za kreiranje bolje poslovne klime, raznovrsnijeg tržišta i sveobuhvatnijih usluga. Sve to potiče iz samih korena preduzetništva - razmišljanje izvan uobičajenog, pronalaženje boljih, preciznijih ili efikasnijih rešenja i smelost za samostalno poslovanje. Novi izazovi traže nova rešenja, a preduzetnici ih najčešće imaju - u načinu organizacije, zadovoljavanja potreba tržišta i spremnosti da se prebace na nove, još neosvojene ali samim tim i jako neizvesne i neistražene teritorije.

Bliska saradnja sa preduzetnicima, naročito u okviru programa EY Preduzetnik godine, rezultirala je bogatstvom prakse i informacija kompanije EY i mogućnošću praćenja raznolikih iskustava preduzetničkog poslovanja iz široke lepeze industrija u kojima posluju. Pored toga, EY Preduzetnički barometar verno prikazuje stanje u preduzetništvu iz godine u godinu - ovom prilikom predstavljamo istraživanje za 2021. godinu sa svim promenama koje su donele godine obeležene pandemijom virusa COVID-19.

Ivan Rakić

Rukovodeći Partner kompanije EY za Srbiju, Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu

O EY Preduzetničkom barometru

Uslovi poslovanja odavno ne zavise samo od tržišta ili novca, već je sve važnije imati pristup relevantnim informacijama. Stoga su alati koji omogućavaju prikupljanje, analizu i plasiranje informacija sve važniji u svakodnevnom poslovanju. Kompanija EY je realizujući svoj tradicionalni desetogodišnji program EY Preduzetnik godine imala pristup velikoj količini različitih podataka koje je preuzela od učesnika programa, kako u svetu tako i kod nas. Razvrstani po kategorijama, statistički prikazani i pod zajedničkim imenom EY Preduzetnički barometar daju preciznu sliku preduzetništva u Srbiji.

Studija je stvorena za potrebe poređenja rada preduzetnika i osmišljena u okviru programa EY Preduzetnik godine. Vremenom, dodavanjem i izoštravanjem anketa, prikupljanjem većeg broja podataka, uz povećanje broja prethodnih istraživanja, nastao je EY Preduzetnički barometar – svojevrsni vodič kroz srpsku preduzetničku scenu. Poređenja podataka sa prethodnim godinama, upoređivanje najvećih izazova i najnovijih dostignuća i rezultati daju prikaz preduzetništva i njegovog razvoja tokom godina.

Šesta godina EY Preduzetničkog barometra je u isto vreme druga poslovna godina kohabitacije sa virusom COVID-19 i svim izazovima koje je svetska pandemija postavila pred preduzetnike u Srbiji i svetu. Od potpunog prestanka rada do adaptacije na nove načine poslovanja, postavljanje internet prodavnica, preko sastanaka na daljinu koji su postali uobičajeni načini komunikacije do promene načina i uslova proizvodnje – sve se to dogodilo u nepunih godinu dana i sjajno je predstavilo snalažljivost preduzetnika u gotovo nemogućim uslovima poslovanja.

Kompanija EY je pre nekoliko decenija iskustveno uvidela značaj preduzetništva za razvoj državnih privreda kao i nedostatak afirmativnih programa promocije ovog načina

poslovanja. Zato je osmišljen program EY Preduzetnik godine kroz koji se u fokus poslovnog sveta stavlja preduzetništvo kao najperspektivniji način poslovanja, kao i najbolji preduzetnici u svom okruženju.

Izazovni periodi često znatno otežavaju uslove poslovanja a poslednje dve, ili čak tri decenije u poslovnom svetu Srbije su jako teške i turbulentne. Pozitivna strana teških perioda je rađanje novih ideja, novih načina proizvodnje i poslovanja, novih rešenja koja se uočljivo češće pojavljuju u preduzetničkim okruženjima. Korak po korak, preduzetnici u Srbiji su zauzeli svoje mesto na privrednoj mapi i sve je više dobro iscrtanih puteva i pomeranja ka vrhu. Uz nove tehnologije, nove materijale i nove pristupe sve je više poboljšanja u načinima poslovanja preduzetnika. Kada se tome doda i podrška iz vrha sistema, koja je izuzetno važna, otkrivaju se novi prostori za razvoj i ostanak na privrednoj sceni. Podrška, naročito usmerena na nosioce inovacija koji su spretni u realizaciji u stresnim uslovima i samim tim sposobni za borbu u iznenadnim uslovima, jako je važna za razvoj preduzetničkog poslovanja.

EY Preduzetnički barometar daje opsežne i precizne analize i uz svetsko iskustvo kompanije EY formira pravu sliku preduzetništva i naglašava bolje, efikasnije i efektivnije načine za bolju promociju, podršku i povećanje vidljivosti preduzeća koja vode preduzetnici. Da bi se poboljšao položaj preduzetnika u Srbiji najvažnije je razumeti njihovu svakodnevicu i probleme sa kojima se susreću na dnevnoj bazi – zato je naša kompanija od samog početka programa EY Preduzetnik godine insistirala na podacima koji u tom razumevanju mogu pomoći.

EY Preduzetnički barometar, jedan je od načina za praćenje i direktan uvid u poslovanje domaćih preduzetnika. Već šest godina uzastopno dozvoljava nam da iz prve ruke razumemo prepreke sa kojima se naši preduzetnici suočavaju, inovativna rešenja koja su pronađena i kreirana da se te prepreke prevaziđu, kao i promene u stavkama koje su preduzetnike brinule tokom godina. Ovako formulisana i prezentovana studija EY Preduzetnički barometar može biti izvor novih načina, ideja i sistema za poboljšanje uslova poslovanja preduzetnika u Srbiji danas.

Cilj EY Preduzetničkog barometra

Promenljivost i prilagodljivost postaju najvažnije odlike savremenog poslovanja – tako se i panel pitanja na koja su odgovarali preduzetnici u pripremama za EY Preduzetnički barometar tokom svojih šest godina egzistiranja menjalo, ali je glavni cilj studije ostajao isti – da što vernije predstavi javnosti preduzetničku poslovnu klimu, razvrstanu po mikro segmentima kao i da ponudi preporuke kojima bi se uslovi poslovanja u preduzetništvu poboljšali i time doveli do rađanja novih preduzetnika.

Preduzetnike vodi sopstvena vizija, želja za afirmacijom i uspehom ali su često bili stimulisani na samostalnost okolnostima u okruženju, ili finansijskim nesrazmerama. Tržište je neumoljivo i zahteva stalni oprez i adaptaciju na nove uslove koji najčešće predstavljaju simbiozu ustaljenih sa novim načinima poslovanja uz primenu novih tehnologija. Takav spoj znanja, iskustva i tradicije kroz moderne procese proizvodnje kako se ne bi poremetila očekivanja kupaca, ili korisnika je kombinacija koju podržava kompanija EY i svojim Preduzetničkim barometrom iscrtaava put kojim su već prošli preduzetnici i time olakšavaju razvoj novih ideja i preduzeća. Tako se dolazi do evidentnog poboljšanja – jaki preduzetnici ojačavaju privredu, stvaraju nova mesta, povećava se ekonomska aktivnost a tako i država, zbog povećanog profita, ubira veće poreze.

82%

ispitanika iskoristilo je uplatu minimalne zarade po svakom zaposlenom, kao jednu od mera pomoći Vlade Republike Srbije

80%

ispitanika bilo je izuzetno zabrinuto za zdravlje i dobrobit svojih zaposlenih tokom pandemije virusa COVID-19

78%

ispitanika koristi sopstvena sredstva kao primarni izvor finansiranja

71%

ispitanika ima značajan problem pri nabavci sirovina neophodnih za poslovanje, kako su cene potrebnih materijala i usluga značajno porasle

O Programu EY Preduzetnik godine

Nagrada EY Preduzetnik godine™ postoji više od trideset godina od čega već deset u Srbiji. Kao prva i jedina globalna nagrada ovog tipa, EY Preduzetnik godine™ dodeljuje se talentovanim preduzetnicima koji su uspeali da izgrade i razviju uspešne, rastuće i dinamične kompanije. Revizorsko - konsultantska kompanija EY (Ernst & Young) ovaj program organizuje u više od 150 gradova i gotovo 60 zemalja širom sveta. Nagrada EY Preduzetnik godine™ koja će se po deseti put dodeliti u Srbiji, promovise preduzetnički duh i inicijativu, i odaje priznanje ljudima koji ne čekaju rešenja, već ih sami traže nezavisno od spoljnih okolnosti i uprkos predrasudama. Podrška preduzetništvu jedan je od doprinosa naše kompanije stvaranju boljeg poslovnog okruženja, što je ujedno i moto naše kompanije. EY želi da doprinese afirmaciji najboljih srpskih preduzetnika i pruži im mogućnost da stanu rame uz rame sa najboljima iz celog sveta.

EY Preduzetnik godine je globalni program koji promovise dostignuća najboljih svetskih preduzetnika. EY Preduzetnik godine je program koji postoji u gotovo 60 zemalja u kojima se stvara 93% globalne ekonomije. Dodela nagrade najboljem preduzetniku/preduzetnici ima za cilj da promovise ono najbolje što dolazi iz preduzetničkog sektora u svakoj od ovih zemalja - i da ohrabri druge preduzetnike da pođu koracima najboljih.

Dobitnik/dobitnica priznanja EY Preduzetnik godine™ predstavlja Republiku Srbiju na ceremoniji dodele priznanja EY Svetski preduzetnik godine™ na kom će učestvovati nacionalni pobednici iz svih zemalja sveta u kojima se ovaj program održava.

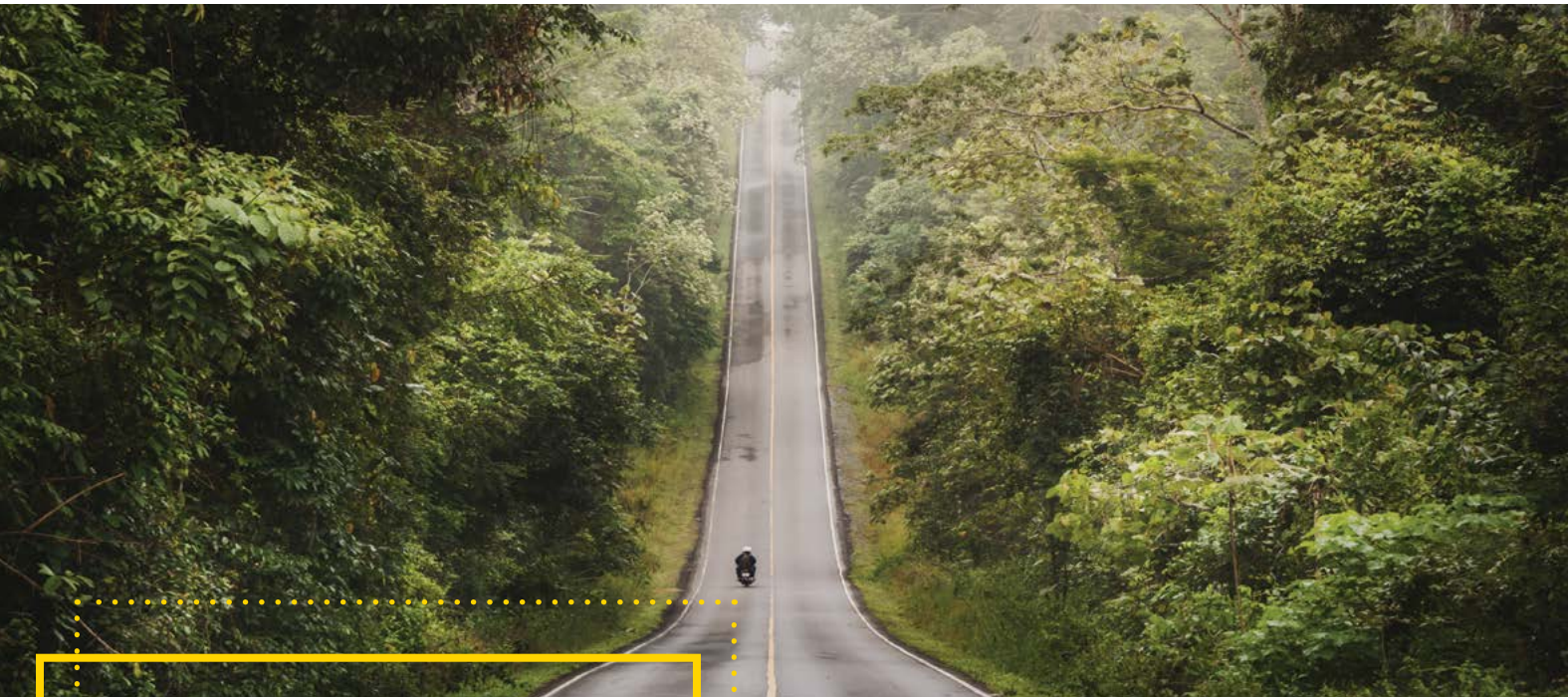
EY Preduzetnički barometar

Ko je srpski preduzetnik?

Preduzetništvo u Srbiji

Srbija je tek tokom poslednje decenije ozbiljnije počela da se bavi ulogom preduzetništva u celokupnoj privredi, iako je u svetu sasvim drugačija situacija. Revizorsko – konsultantska kompanija EY na globalnom nivou već više od trideset godina posmatra, izučava i pomaže razvoj preduzetništva. Pre deset godina je i u Srbiji, po ugledu na globalni trend, ustanovljena nagrada EY Preduzetnik godine™, čime se promovišu dobre poslovne prakse i najuspešniji preduzetnici.

Poslednje dekade tokom kojih je Srbija preživela izrazite promene i u društvenom i ekonomskom pogledu dovele su do toga da njeni građani značajno drugačije posmatraju preduzetništvo u odnosu na građane u EU.

Pomno proučavanje privrednih kretanja u svetu pokazuje da mala i srednja preduzeća, odnosno preduzetnici, poslednjih godina postaju nosioci privrednog rasta i konkurentnosti privrede. Sektor mikro, malih i srednjih preduzeća (MSP) stvara dodatnu vrednost, doprinosi rastu bruto društvenog proizvoda i umnogome unapređuje nacionalnu konkurentnost, a sve to uz angažman određenog broja nezaposlenih čime se povećava i stopa zaposlenosti. Uloga preduzetnika je mnogo uočljivija u zemljama u tranziciji koje su nasledile sporo rešive probleme iz prošlosti - velika neefikasna državna preduzeća uz veliki procenat nezaposlenosti, nizak stepen privredne aktivnosti, manjak konkurentnosti i investicija.

Prema izveštaju Agencije za privredne registre (APR) odnosno Registra privrednih subjekata na početku 2021. godine Srbija je imala 400.646 registrovanih aktivnih privrednih subjekata i to 121.690 provrednih društava i 278.956 preduzetnika. U Srbiji trenutno, prema podacima iz juna 2021. godine, posluje 406.239 kompanija, od čega 121.838 aktivnih privrednih društava i 284.401 preduzetnik. Broj osnovanih društava je za 8,9 % veći u odnosu na isti period u 2020. godini, a veći je za 6,30% u odnosu na isti period u 2019. godini, po statistikama Agencije za Privredne Registre. Prva polovina ove godine donela je povećanje broja preduzetnika za 20,4 odsto u odnosu na isti period prošle godine, što je 14,3 odsto manje nego u prvoj polovini 2019. godine. Među novoosnovanim preduzetničkim kompanijama najviše ih je registrovano za obavljanje delatnosti restorana i pokretnih ugostiteljskih objekata, konsultantske aktivnosti u vezi sa poslovanjem i ostalim upravljanjem kao i u drumskom prevozu tereta.

Poslednje dekade tokom kojih je Srbija preživela izrazite promene i u društvenom i ekonomskom pogledu dovele su do toga da njeni građani značajno drugačije posmatraju preduzetništvo u odnosu na građane u EU. Prema studiji Centra za visoke ekonomske studije (CEVES) iz 2014. godine Evropljani su manje skloni preduzetništvu od ekonomija koje imaju brzorastuća tržišta kao što su Amerika, Kina ili Turska. Dodatno su procenti pali posle velike ekonomske krize 2012. godine, pa je u EU procenat stanovnika spremnih da se upuste u samostalno poslovanje 37% u odnosu na 51% u SAD ili 56% u Kini. Poređenja radi, u Srbiji je taj procenat jedva 30% a više od duplo veći procenat (65%) građana bi radilo u javnom sektoru, za platu. Najmanji broj anketiranih bi radilo u privatnom sektoru – 5%. U skladu sa godinama anketiranih subjekata želja za samozapošljavanjem opada sa starošću ispitanika pa su mu najskloniji najmlađi, od 18 do 29 godina (36%), a najmanje skloni stariji od 60 godina (23%). Preduzetništvu su više skloni muškarci (33%) nego žene (27%) što se može objasniti i tradicionalnim shvatanjem poslovanja koje je duboko uvreženo kod nas i koje se, uprkos svetlim primerima, teško menja. Motivi zbog kojih bi se ljudi otisnuli na preduzetničko putovanje su pored pozitivnih želja za „stvaranjem nečega“ ili ostvarenjem svog sna (70%) u značajnom procentu i negativni, jer se 65% ispitanih izjasnilo da bi se osamostalili „da bi preživeli“.

„Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu“ Ministarstva privrede Republike Srbije iz 2020. godine obuhvatilo je stanje u srpskom preduzetništvu u 2018. godini – po izveštaju sektor malih i srednjih preduzeća i preduzetnika (MSPP) predstavlja izuzetno značajan segment privrede Srbije: njega u 2018. godini čine 99,9% ukupno aktivnih preduzeća, zapošljava skoro 2/3 zaposlenih u nefinansijskom sektoru i učestvuje sa 57,5% u BDV nefinansijskog sektora. Značajan potres u sektoru MSPP bio je recesioni period izazvan Velikom ekonomskom krizom i to u periodu od 2009. do 2013. godine. Naredni period (2014 – 2018. godine) doneo je pozitivne trendove oporavka, po svim ključnim pokazateljima ekonomskih aktivnosti. Tokom te četiri godine broj MSPP je povećan za 51.150 privrednih subjekata, broj zaposlenih je povećan za 155.577 što u ukupnom skoru čini 35,9% povećanja BDV. U Izveštaju se procenjuje da je sektor MSPP povećan za 5,2% u odnosu na 2017. godinu i kao takav u 2018. stvarao 33,6% ukupne BDV Srbije i zapošljavao 44,2% registrovane zaposlenosti (zaposleni u pravnim licima i preduzetnicima). Broj zaposlenih (u odnosu na 2017. godinu) povećan je za 5%, a promet za 8,2%.

Svi dalji parametri pokazuju da je segment MSPP dragoceni pokretač i nosilac razvoja privrede, s tim da je potrebno napomenuti da i dalje postoji izražena teritorijalna neravnomernost u nivou razvijenosti MSPP po regionalnim oblastima u Srbiji, gde je i dalje najbolje razvijena oblast Grad Beograd, nasuprot Jablaničkoj oblasti a njihov odnos je, meren pokazateljem BDV po zaposlenom u 2018. godini iznosio 2,5:1. Statistike koje iz godine u godinu, a u okviru kampanje Izbor za preduzetnika godine, skuplja, analizira i obrađuje tim kompanije EY, u kratkim crtama vrlo jasno oslikavaju trenutnu preduzetničku scenu. Dragocena su i poređenja sa prethodnim godinama koja ukazuju na trendove, promene i dalja usmerenja. Tako se broj žena preduzetnika u ovogodišnjem istraživanju smanjio na 23% u odnosu na prošlogodišnje statistike u kojima je taj procenat bio 27%. Najstarija kompanija u ovogodišnjoj anketi je već prevalila polovinu veka, osnovana je 1967. godine te je vremešni 54 - godišnjak. Nasuprot njoj, najmlađi kandidati su osnovani pre šest godina, 2015. godine. Pedeset dva odsto vlasnika kompanija

je samostalno osnovalo svoja preduzeća od kojih je skoro 70% prvo preduzeće osnivača. Broj zaposlenih se kreće od jedan do preko dve hiljade što ukazuje na značajni diverzitet preduzetničkih kompanija aktivnih na našoj privrednoj sceni.

Među preduzetnicima i dalje ima najviše onih sa završenim fakultetom (u trajanju od tri i više godina) i to 68% što je manje nego što je pokazala prošlogodišnja anketa – 75%. Evropske statistike ukazuju da je jedan od važnijih uticaja na osnivanje, razvoj i uspešnost u poslovanju preduzetničkih kompanija i obrazovanje – zemlje koje imaju veći procenat visokoobrazovanih preduzetnika imaju i veće zahvate investicionog kapitala prilikom pokretanja različitih kategorija preduzetničkih projekata i poduhvata. Sticanje kompanijske zrelosti koja često otvara prostor za nova radna mesta ili angažovanje dodatne radne snage takođe se dovodi u vezu sa većim stepenom obrazovanja osnivača ili vlasnika preduzetničkih kompanija.

Razvojni problemi srpske privrede su, kao i u poslednjih nekoliko godina, nezaposlenost, visok i konstantan nivo spoljnog duga i nizak nivo investicija. U kombinaciji sa efektima COVID-19 krize jasno je da je klima nepovoljnija nego što bi trebala da bude da bi se kreiralo okruženje koje daje podršku investitorima. Prema dostupnim podacima APR-a u 2018. godini u sektoru MSPP je poslovalo je 357.842 privredna subjekta, koji su generisali 1.486,2 milijarde. dinara bruto dodate vrednosti (12,6 mlrd. EUR) i zapošljavali 917.116 radnika. Ovaj sektor je činio 65,7% zaposlenosti, 57,4% bruto dodate vrednosti i 38,5% izvoza nefinansijskog sektora. Podaci ukazuju da preduzetništvo zauzima sve veći deo BDV i da može znatno da utiče na dalje poboljšanje životnog standarda u Srbiji – znanje, inovativnosti i inicijativa koje su glavne odlike preduzetnika su odličan osnov za dalji razvoj.

Region Zapadnog Balkana je, daleko više od teritorije EU, bio izložen turbulentnim promenama, naročito u domenu poslovanja – iz zajedničke države sa industrijskim gigantima nastao je čitav niz država koje su morale da nadomešćuju proizvode bez kojih su, skoro preko noći, ostali. Ne treba zanemariti i nepovoljne demografske statistike koje ukazuju na to da se radno sposobno stanovništvo kreće prema severu i za sobom ostavlja čitave oblasti bez kvalitetne radne snage. Sa druge strane, primećen je nedostatak radnika sa konkretnim veštinama za rad u proizvodnji – većina preduzetnika se opredeljuje za interne obuke jer konvencionalno školovanje nema načine da mlade nauči potrebnim veštinama. Uzimajući u obzir sve nabrojano, preduzetništvo je bio jedini način za oporavak privrede, naročito manjih opština udaljenih od proizvodnih centara – pored novih načina komunikacije i distribucije proizvoda koji su uslovljeni svetskom pandemijom, za srpske preduzetnike su i dalje u fokusu načini na koje će doći do potrošača, kako ih zadržati i kako proširiti uticaj.

Ne treba zanemariti ni 57,43% anketiranih preduzetnika za EY Preduzetnički barometar koji su kao najnoviji problem u poslovanju, direktno izazvan COVID-19 krizom, naveli poteškoće u nabavci sirovina potrebnih za proizvodnju ili usluge. Da je kriza koja je zahvatila ceo svet 2020. godine unela nove bojazni u preduzetničke vode pokazuje i izuzetno visok procenat anketiranih preduzetnika (skoro 98%) koji je naveo da bi u slučaju narednog velikog talasa pandemije koji bi uslovio uvođenje mera kao početkom 2020. godine trajno zatvorio svoju kompaniju. Stoga, važno je upravljati se prema merama za smanjenje uticaja zdravstvene krize na poslovanje i ostale segmente života koliko je god to moguće.

Koliko je održiva Vaša vizija u novom poslovnom okruženju?

Saznajte kako Vam EY može pomoći da unapredite svoje poslovanje na ey.com/sr_rs

Revizija i povezane usluge | Poresko savetovanje | Podrška pri poslovnim transakcijama | Poslovno savetovanje

The better the question. The better the answer.
The better the world works.

Building a better
working world

Ko je srpski preduzetnik

Šestu godinu uzastopno kompanija EY sprovela je istraživanje EY Preduzetnički barometar, koji je rezultat opsežnih istraživanja koja naš tim sprovodi.

Kroz program EY Preduzetnik godine, koji postoji gotovo deceniju u našoj državi, imali smo priliku da izbliza upoznamo preko 250 domaćih preduzetnika, a 10 godina kasnije njihove ideje, načini za opstanak na tržištu, inovacije koje uvode u svoje poslovanje i dalje su fascinantni. Vođeni time, došli smo na ideju da detaljnije proučimo i shvatimo način na koji razmišljaju i delaju preduzetnici koji stoje ispred svojih brzorastućih kompanija, pa smo 2016. godine kreirali lokalnu studiju: EY Preduzetnički barometar.

Kada se osvrnemo na rezultate prvih izdanja ove studije, vidljivo je da su brige koje su kontinuirano godinama mučile domaće preduzetnike, sada, zbog pojave COVID-19 pandemije, dosta drugačije. Preko 100 ispitanika odgovaralo je na relevantna pitanja na osnovu, kojih smo i objavili ovo istraživanje.

Mala i srednja preduzeća pokretač su lokalnih privreda širom sveta, a prema Registru privrednih subjekata Agencije za privredne registre (APR) na početku 2021. godine Srbija je imala 400.646 registrovanih aktivnih privrednih subjekata i to 121.690 provrednih društava i 278.956 preduzetnika. U Srbiji trenutno, prema podacima iz juna 2021. godine, posluje 406.239 kompanija, od čega 121.838 aktivnih privrednih društava i 284.401 preduzetnik. Broj osnovanih društava je za 8,9 odsto veći u odnosu na isti period u 2020. godini, a veći je za 6% u odnosu na isti period u 2019. godini, po statistikama Agencije za privredne registre. Prva polovina ove godine donela je povećanje broja preduzetnika za 20 odsto u odnosu na isti period prošle godine što je 14 odsto manje nego u prvoj polovini 2019. godine. Među novoosnovanim preduzetničkim kompanijama najviše ih je registrovano za obavljanje delatnosti restorana i pokretnih ugostiteljskih objekata, konsultantske aktivnosti u vezi sa poslovanjem i ostalim upravljanjem kao i u drumskom prevozu tereta.

Prema izveštaju Ministarstva privrede o sektoru MSSP iz 2020. godine, a koji je obuhvatio podatke iz 2018. godine opšti podaci se nisu mnogo promenili u odnosu na 2017. godinu. Tako i dalje MSSP čine 99,9% ukupno aktivnih preduzeća, zapošljava skoro 2/3 zaposlenih u nefinansijskom sektoru i učestvuje sa 57,5% u BDV nefinansijskog sektora. Izveštaj navodi da je sektor MSPP povećan za 5,2% u odnosu na 2017. godinu i kao takav u 2018. stvarao 33,6% ukupne BDV Srbije i zapošljavao 44,2% registrovane zaposlenosti (zaposleni u pravnim licima i preduzetnicima). Broj zaposlenih (u odnosu na 2017. godinu) povećan je za 5% a promet za 8,2%.

70%

ispitanika se izjasnilo da uspešno rukovodi svojim prvim poslovnim poduhvatom

Tržište rada je u prvom kvartalu 2020. godine beležilo ukupan broj zaposlenih od 2.186.834 od čega je 374.306 zaposlenih u preduzetničkim kompanijama, ukupno sa vlasnicima i osnivačima (RZS - RZS - Kvartali). U drugom kvartalu 2020. godine ukupan broj zaposlenih je pokazao blago povećanje (0.5 odsto) u odnosu na prvi kvartal (ukupan broj zaposlenih

2.197.065) što je za 1.6 odsto povećanje u odnosu na isti kvartal prethodne godine. Kada je broj zaposlenih u preduzetništvu u pitanju, taj broj je pokazao blagi rast (0.9 odsto) u drugom kvartalu 2020. godine u odnosu na prvi kvartal ove godine.

Kako preduzetništvo može da unapredi domaću privredu?

Privredni giganti polako postaju stvar prošlosti. Iako još uvek postoji mnogo multinacionalnih kompanija koje odlično posluju, akcenat se sve više stavlja na mala i srednja preduzeća koja se preporučuju svojom agilnošću i spremnošću na promene, čime se lakše bore sa iznenadnim potresima na domaćem i svetskom tržištu. Države širom sveta, pa i Republika Srbija, poslednjih godina sve više usmeravaju svoju pažnju na podsticaje preduzetništvu, naročito na pomoć prilikom osnivanja i usmeravanja razvoja.

Inicijativa koju sami preduzetnici pokazuju - od ideje o osnivanju sopstvenog preduzeća, pa do realizacije i osvajanja regionalnih, evropskih i delova svetskog tržišta - pokretači su delatnosti i izvori nove energije poslovanja. Mikro, mala i srednja preduzeća su u dovoljnoj meri spremna da odgovore na izazove kojih je svake godine sve više, čime se nameću kao kreatori novih poslovnih uslova, a samim tim i kao glavni pokretači osnaživanja privatnog preduzetničkog segmenta domaće privrede.

Ključni razvojni problemi srpske privrede su nezaposlenost, visok i konstantan nivo spoljnog duga i nizak nivo investicija. Kreiranje okruženja koje daje podsticaje investitorima jako je važna dimenzija regulatornog okvira. Prema dostupnim podacima APR-a u 2016. godini MSP sektor je zapošljavao preko pola miliona zaposlenih, generisao je poslovne prihode u iznosu od čak 36 milijardi EUR i ostvario neto profit od 1.25 milijardi EUR. Ovi podaci pokazuju da su znanje, inovativnost i preduzetnička inicijativa odličan osnov kojim preduzetništvo može da utiče na dalje poboljšanje životnog standarda u Republici Srbiji. Sa druge strane, i Evropska banka za obnovu i razvoj, je takođe prepoznala značaj preduzetništva u Srbiji, pa je obezbedila oko 370 miliona EUR za finansiranje malih i srednjih preduzeća u Srbiji.

Promene, bilo demografske, političke ili teritorijalne dovele su do toga da se u regionu Zapadnog Balkana preduzetništvo razvija prvenstveno kao odgovor na nedostatak odgovarajućih proizvoda prouzrokovan propadanjem privrednih i trgovinskih giganata, zbog ratova i ekonomske krize. Ipak, kao glavna karakteristika preduzetništva i dalje stoji inovativnost i agilnost, kojom se nadomešćuje sve ono što su giganti prethodno zauzimali - tržište, raznovrsnost proizvodnja i usluga i finansijska istorija.

Glavni zadaci koji se postavljaju pred srpskog preduzetnika su kako doći do potrošača, kako ih zadržati i kako proširiti uticaj. Kreativne ideje, neuobičajeni pristup, originalnost, insistiranje na i prisutnost u svakodnevnom životu podvlače značaj preduzetništva kao najpromenljivijeg ali i najbrže rastućeg dela domaće privrede. Sve komforniji način života gde se potrošači ohrabruju na „nabavke iz fotelje“ otvorili su čitav jedan odsek uslužnih trgovinskih delatnosti, povećali broj lanaca snabdevanja i iznedrili čitavu skalu novih zanimanja za sve one koji su bili u potrazi za poslom.

Lokalno stanovništvo, kao sastavni deo lokalne privrede, svakako profitiraju od osnivanja autohtonih lanaca kao i od širenja globalnih uticaja. Tako se utiče na stvaranje novih zanimanja, angažovanje većeg broja zaposlenih a samim tim i smanjenje nezaposlenosti u oblastima gde preduzetnici posluju uspešno. Dešava se da se osnivanjem jedne preduzetničke kompanije tokom vremena podstakne osnivanje čitavog niza manjih, čak mikro preduzeća, koja postaju lokalna podrška proizvodnji ili uslugama. Takav lanac proizvodnje, od preduzetničke ideje preko sirovine, proizvodnje, logistike i prodaje angažuje pojedince čime se uticaj preduzetništva dalje prenosi na njihove porodice i lokalnu privredu.

Uspeh i prosperitet koje u zbiru daju svi navedeni segmenti preduzetništva kao rezultat imaju i stabilniju kupovnu moć i ekonomsku situaciju lokalne zajednice, lokalne privrede a zatim regiona i države.

Dobra procena tržišnih potreba i trendova, kao i nemogućnost uklapanja u postojeće načine proizvodnje, težnja ka drugačijem novijem, zdravijem, potrebnijem su najčešći razlozi za pojavu i opstanak preduzetnika na tržištu. Uz sve to, osnivanje novih preduzetničkih kompanija ojačava duh konkurencije na tržištu čime se potrošačima otvaraju veće mogućnosti izbora.

Saradnja sa lokalnom zajednicom, društvena odgovornost i povećanje ekološke svesti su sve važniji deo svakog poslovanja - u prilog tome EY Barometar pokazuje da je visok procenat (71 odsto) preduzetničkih preduzeća u svoje planove uvrstilo održivost poslovanja, što ohrabruje i može se smatrati jednim od ključnih faktora poslovnog uspeha preduzetnika.

Trgovina i sirovine

Mnogi preduzetnički poduhvati počeli su iz potrebe za promenom, samostalnošću a nekad i zbog opstanka. Nije neuobičajeno da su tokom godina poslovanja preduzetnici menjali oblasti, ali su se u velikom broju slučajeva, na jedan ili drugi način, oslanjali na trgovinu – bilo da se radilo o nabavci i daljoj distribuciji proizvoda, ili o nabavci sirovina za proizvodnju – trgovina je uvek značajan deo poslovanja.

Istraživanje revizorsko-konsultantske kompanije EY predstavljeno kao EY Preduzetnički barometar, šestu godinu za redom meri sveukupne uticaje na poslovanje mikro, malih i srednjih preduzeća u Srbiji, a na osnovu anketiranog uzorka. Ove godine, u ispitivanju je učestvovao 101 preduzetnik, a čiji najveći procenat nose proizvođači (oko 30 odsto) – shodno tome najveći identifikovani problemi su oni povezani sa nabavkom sirovina, transportom i sirovina i robe, kao i distribucijom do krajnjeg kupca. **Kao jedan od najvećih problema sa kojima su se susretali preduzetnici tokom 2021. godine, njih 58 odsto, naveli su poteškoće u nabavci sirovina potrebnih za proizvodnju ili pružanje usluga. Ovakvi rezultati ne iznenađuju kada se istakne podatak da je 54 odsto anketiranih preduzetnika na čelu kompanija čije se poslovanje oslanja na uvoz i izvoz. Imajući u vidu poremećaje na tržištu koje je izazvala pandemija virusa COVID-19 ništa od ovih rezultata ne iznenađuje.**

U 2020. godini došlo je do nekih od najvećih smanjenja trgovine i obima proizvodnje za industrijsku proizvodnju i trgovinu robom od Drugog svetskog rata. Međutim, globalna trgovina se brzo oporavljala od sredine 2020. godine. Uticaj na specifičnu robu, usluge i trgovinske partnere bio je veoma raznolik. Pad svetske industrijske proizvodnje i trgovine robom u prvoj polovini 2020. godine, bio je slične dubine kao i pad globalne finansijske krize (GFC). Trgovinski i proizvodni uticaji na određenu robu, usluge i trgovinske partnere bili su veoma različiti. Prvobitna očekivanja iz ere pandemije o dvocifrenom padu svetske trgovine robom u 2020. godini, nisu se ostvarila. Pokazalo se da se globalna trgovina oporavlja od šoka izuzetno brzim tempom od sredine 2020. godine.

U 2020. godini, trgovina uslugama je više opala i oporavila se sporijim tempom od trgovine robom. Nije iznenađujuće da je trgovina putničkim i turističkim uslugama dramatično opala, ali je trgovina digitalno isporučenim uslugama, kao što su telekomunikacijske i IT usluge, doživela procvat. Ukupno gledano, vrednost izvoza usluga u zemljama OECD-a opala je u 2020. godini za 16,7%, dvostruko više od vrednosti izvoza robe, koji je opao za 8,2%. Ovo je bio jedan od faktora koji podržava relativno velika prilagođavanja proizvodnje u odnosu na one u trgovini, pošto usluge čine veći udeo u privredi od njihove težine u međunarodnoj trgovini.

Udari pandemije koja je počela 2020. godine se i dalje osećaju, iako je prošlo skoro dve godine. Deo tržišta i poslovnih kretanja se umirio i promenio uslove nabolje, ali su znatne posledice ostale. Na osnovu istraživanja USAID u Srbiji „1000 preduzeća“ pad prihoda, pad profita i pad potražnje za proizvodima i uslugama, ove godine je prijavilo 33% anketiranih preduzetnika. Sektor MMSP koja su većinski deo srpske privrede dobro se izborio sa efektima krize uz veliki pretrpljen teret i promene. Ipak, 75 odsto privrede je uspeo da zadrži broj zaposlenih, što je veliki uspeh, dok je 14 odsto uspeo i da poveća broj zaposlenih. Sa druge strane, najvažnije mere koje su doprinele održanju poslovanja ili čak povećanju su digitalizacija i e-trgovina koje su otvorile novi svet mogućnosti poslovanja. Pokretači rasta tokom poslednjeg kriznog perioda bile su kompanije koje su digitalno prisutne i one koje koriste eksterno finansiranje – logično je što ovakve kompanije posluju uspešnije i imaju višu stopu rasta od prosečne u Srbiji.

Pored izuzetne spremnosti na promene, prestrojavanja i reorganizaciju preduzetnike karakteriše i velika potreba za nezavisnošću, koja je u vanrednim prilikama jedna od dragocenih karakteristika koje mogu da znače razliku između uspeha i zatvaranja. U prethodnih nekoliko godina, gorući problem domaće privrede bili su neadekvatno kvalifikovani zaposleni, ili njihov nedovoljan broj i nije bilo neuobičajeno da vlasnici preduzeća taj problem rešavaju povećanom automatizacijom procesa koja je iziskivala manje radne snage. Tako je danas, sve veća zainteresovanost preduzetnika da savladaju, usvoje i u okviru svojih kapaciteta organizuju proizvodnju od sirovine do krajnjeg proizvoda sve češći put. Kao što velike vinarije gaje svoje grožđe, fabrike nameštaja prave svoje zasade stabala, a oni koji su u mogućnosti kupuju svoje rudnike ili ih uzimaju u zakup

na neko vreme. Takvim akcijama smanjuje se opasnost od nedostataka sirovina, ili bar jednog dela i ublažavaju se padovi u proizvodnji izazvani nepovoljnim uslovima na tržištu. Trgovina, koja umnogome zavisi od fizičkog prenosa sirovina i robe, osetila je jak udar tokom prve godine pandemije – zbog paralisanja i izolacije kompletnih regiona, javljao se utisak da je sve stalo. Kada su tokovi polako počeli da se vraćaju u normalu bio je očekivan skok cena, što 71 odsto anketiranih preduzetnika u studiji EY Preduzetnički barometar navodi kao još jedan od velikih problema koji je donela 2021. godina. Pojačane zdravstvene kontrole, povećana obimnost zdravstvene dokumentacije dovela je do fizičkog povećanja broja sati potrebnih za transport, što je uslovljavalo nestašice određenih proizvoda, a samim tim i povećanje cena koje su dalje uslovljavale promene cena finalnih proizvoda, a sve kao posledice međunarodnih uslova trgovine.

Analize na svetskom nivou pokazuju da je obim stope rasta svetske trgovine (u odnosu na prethodnu godinu) dostigao istorijski maksimum u maju i junu 2021. godine, što je delimično odraz ozbiljnih poremećaja u trgovini u prvoj polovini 2020. godine (što je dovelo do niske baze), u kombinaciji sa efektom oslobađanja nagomilane potražnje od 2020. godine i rešavanja zaostalih poslova u međunarodnim lancima snabdevanja.

Potražnja se ponovo povećala posebno za nekvarljivom robom, kao što su poluprovodnici, plastika, nameštaj i bicikli, gde se proizvodnja i isporuka mogu menjati tokom vremena. Ipak, u mnogim zemljama, nakon perioda privremenog povlačenja različitih COVID-19 zabrana krajem 2020. godine, početak

2021. godine je nanovo obeležen talasom zatvaranja i ograničenja, koji su opterećivali potražnju, ponudu i međunarodnu trgovinu. Oporavak tokom prve polovine 2021. godine nastavio je da bude nesinhronizovan među zemljama i tempo je nastavio da se menja i razvija tokom vremena. Rast kineske trgovine, posebno izvoza, bio je znatno brži od rasta u drugim velikim ekonomijama u drugoj polovini 2020. i početkom 2021. godine. Iznad svega, različitost promena u trgovinskim tokovima bez presedana po proizvodima, izvorima i destinacijama označava visoku neizvesnost i troškove prilagođavanja, i podrazumeva dodatne podsticaje za potrošače, kompanije i vlade da usvoje nove – ili da intenziviraju postojeće – strategije za smanjenje rizika.

53%

ispitanika vode kompanije čije se poslovanje oslanja na uvoz i izvoz

Kada nabavljate sirovine neophodne za poslovanje, imate li značajnih problema s obzirom na bilo koji od sledećih faktora izazvan pojavom pandemije (isključujući finansijske faktore)?

71%

Transport traje predugo ili je preskup

48%

Domaći dobavljači nisu u mogućnosti da proizvode i / ili isporuče robu

21%

Cene materijala/usluga koje su nam potrebne za poslovanje su značajno porasle

52%

Strani dobavljači nisu u mogućnosti da proizvode i / ili isporučuju

29%

Nismo imali ni jedan od navedenih problema

Inovacije

Svet je, od kada je izmišljena parna mašina, postao „globalno selo“ – površina planete se još više smanjila, približila zemlje jedne drugima od ne tako dalekog postanka interneta. Sadašnjost nam pruža mnogo veće mogućnosti nego pre desetak godina, ali u isto vreme pred nas postavlja i mnogo teže zadatke i veće zahteve. Velike brzine prenosa mnogobrojnih informacija dovele su do toga da je sve veći uspeh biti prvi u realizaciji nove ideje, novog proizvoda, nove usluge.

Preduzetništvo, kao spretni, promenljivi i intrigantni deo privrede, često se poistovećuje sa razvojem novih ideja koje su određene kompanije i izbacile u prvi plan. S tim da se uglavnom zaboravlja vreme, znanje, trud i novac koji je uložen u ideju da bi postala realnost. Inovacija može da bude i hrabrost za odustajanje od ideja koje se ne mogu dokazati dobrim u praksi, ili se ne mogu prilagoditi datoj situaciji. Preduzetnici su, očekivano, ljudi spremni da preuzmu manje ili više proračunati rizik da bi ostvarili dobit veću od troškova realizacije ideja.

Inovacije su osnov preduzetništva, ali kao takve ne moraju po definiciji da budu nov pojam ili apsolutna novost čak ni imperativ, već su često inovacije splet okolnosti, promene koje će neki proizvod/uslugu obogatiti, prilagoditi trenutnim zahtevima tržišta ili približiti novoj kategoriji korisnika. Inovacija svakako treba da bude deo poslovne strategije i opredeljenja ka kreativnom razmišljanju. One takođe mogu da povećaju verovatnoću da će kompanija uspeti da stvori efikasnije procese sa boljim performansama i produktivnošću. Razvijanje i usavršavanje postojećih ideja je siguran put ka uspešnom preduzetništvu. Stoga, novi trendovi u proizvodnji koja se oslanja na prirodne resurse sve više diktiraju ekološku osvešćenost i održivost poslovanja, tako da se mnogi procesi proizvodnje menjaju i prilagođavaju sve strožijim.

„Ideja koja je jedinstvena je izum, ali ideja koja je jedinstvena i korisna je inovacija.“

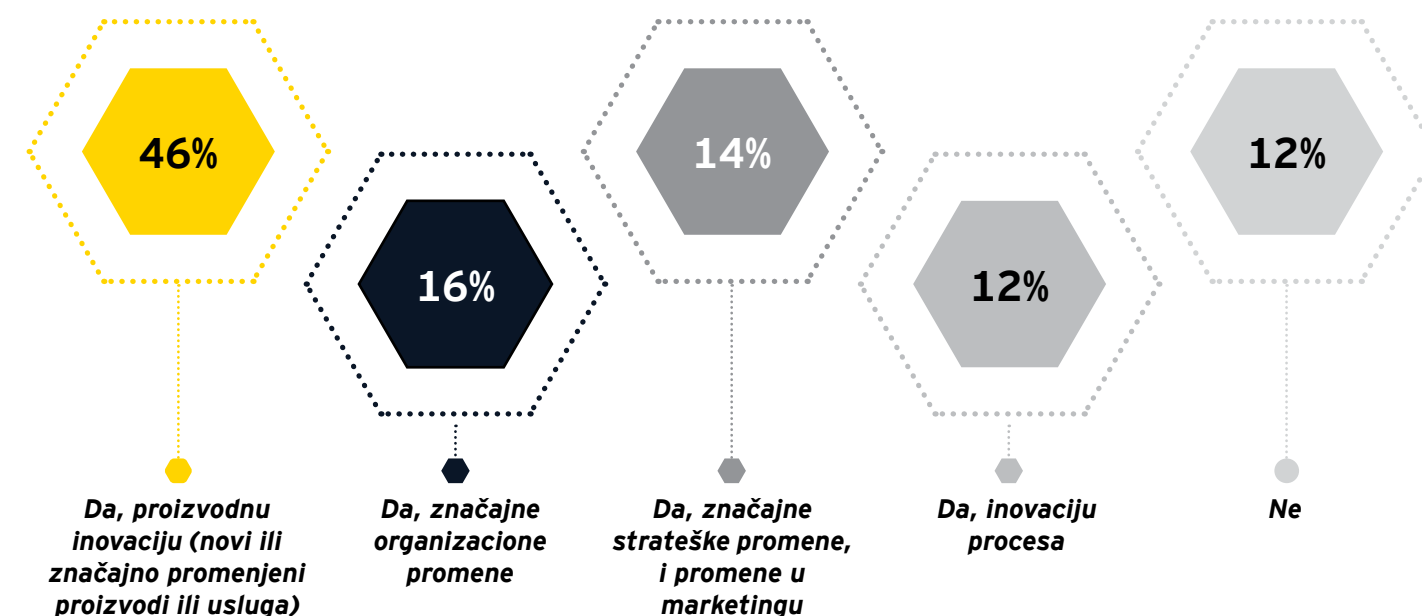
Preduzetništvo je, po definiciji koja se najčešće citira „delatnost usmerena na pokretanje, organizovanje i inoviranje poslovanja preduzeća. Ono obuhvata zbir znanja, veština i sposobnosti, ali i kreativnost, pokretački duh, hrabrost, dinamičnost, posvećenost i upornost.“ (Dr Nenad D. Penezić, „Kako postati preduzetnik“, Beograd, 2003.) Samim tim, je sasvim razumljivo što je preduzetništvo najperspektivnija oblast privrede jer je i u stvarnosti, ne samo po definiciji, rasadnik novih ideja, pravaca poslovanja, načina proizvodnje, prodaje, implementacije novih tehnologija i često su preduzetnici začetnici novih oblasti delovanja. Kompanija EY je prateći promene na globalnom nivou i međunarodnim tržištima odavno uvidela značaj preduzetništva za razvoj državnih privreda. Jedan od načina za promociju malih i srednjih preduzeća i njihovog značaja za domaće privrede pre svega, je i program EY Preduzetnik godine kroz koji se analiziraju, predstavljaju i promovišu najbolji preduzetnici u svom okruženju.

78%

ispitanika češće koristi video konferencije u okviru poslovanja svojih kompanija, od pojave pandemije virusa COVID-19

Da li ste planirali inovativne aktivnosti u narednoj, 2022. godini? Ukoliko jeste, koje?

Globalna povezanost i dostupnost ima i svojih negativnih strana – najnovija potvrda je zaraza COVID-19 virusom, koja se neočekivano brzo pretvorila u svetsku pandemiju, kakvu svet nije video. Velike brzine prenosa nisu više samo karakteristika internet optičkih kablova, već očigledno i čestica koje sa sobom nose virus. Novi virus je sa sobom prvo doneo strah – u trenutku kada se malo šta znalo o načinima prenosa i zaštite. To je uslovalo zatvaranje državnih granica, javnog prevoza i proizvodnje što je dalje dovelo do stagnacije, ako ne i propadanja mnogobrojnih kompanija širom sveta. Jake državne ekonomije su uspele da pomognu svoju privredu ali nije svuda bio takav slučaj. Ipak, i u ovoj nimalo zavidnoj situaciji mnogi su videli svoje šanse i iskoristili ih – od proizvođača zaštitnih maski, rukavica i odela preko onih koji su sve te proizvode transportovali, pa do onih koji su svoje načine rada prilagodili novonastaloj situaciji. U najvećem su se razvile dostavne službe, ubrzale se i proširile dijamant usluga. IT tehnologija se pokazala u svom punom zamahu sa novim aplikacijama za on-line sastanke, rad od kuće i razne vrste kontrole proizvodnje kao i sa usavršavanjem i/ili stvaranjem novih aplikacija za kupovinu na daljinu.

Čak i u vreme globalne teškoće, poslovni svet nije stao – samo je za kratko vreme predahnuo, osmotrio situaciju, promenio način posmatranja i krenuo u novom pravcu. O tome govore i najnovije statistike iz studije EY Preduzetnički barometar u okviru koje se 46% anketiranih preduzetnika (od 101 ispitanika) izjasnilo da za 2022. godinu planira inovacije i to novi ili značajno promenjeni proizvod ili uslugu – ilustracije radi, prošle godine u slično vreme, ispitanici su se u znatno manjem procentu – 29% - opredelili za mogućnost inovacija. Interesantno je da je u obe pomenute godine procenat onih koji ne planiraju inovacije bio identičan – 8%.

Način na koji se posmatra problem ili postojeći proces ili proizvod može da bude opredeljujući u uspehu preduzeća – ono što pojednim učesnicima stvara probleme drugima kreira šansu. Ovo je u stvari bit preduzetništva. Veština korišćenja mogućnosti i stvaranja novih načina za njihovu eksploataciju predstavlja suštinu inovacionog procesa.

Skoro dve godine pošto je svet saznao za novi virus – najveći deo država se vraća u pre-pandemijski život, sa nekim promenama i dalje prisutnim ograničenjima, ali se vraća. Državna pomoć se nudi agilnim preduzetnicima i preduzetnicama naročito kao podsticaj za hrabrost i volju. Tako je za 2021. godinu Vlada Republike Srbije izdvojila 170 miliona € za inovacije u preduzetništvu, od čega najveći deo (100 miliona €) za projekte koji se odnose na inovacije u ženskom preduzetništvu. Pored toga, Fond za inovacionu delatnost je u novembru 2021. godine startovao novi Program sufinansiranja inovacija koji je namenjen preduzetnicima kojima je potrebna podrška za razvoj, primenu i komercijalizaciju inovacija prema kome će u 2022. godini preduzeća koja budu imala potrebe moći da iskoriste znatne državne fondove. Kroz ovaj i slične programe, preduzetnici će moći da ostvare svoje planove, da razviju nove ideje i da i dalje budu svetli primeri prakse i inspiracija za neke nove poduhvate koji će privući nove generacije kupaca ili korisnika. Pomenute generacije su postale svesnije u artikulaciji zahteva proizvoda koji žele – bez zadržke kritikuju neprihvatljivo i neizmerno hvale kada je proizvod pogodio cilj.

Brzina kojom nove generacije žive i prenose utiske je još jedan od aspekata života na koji računaju preduzetnici – stvaranje nove generacije potrošača je siguran put ka uspehu. U obzir treba uzeti njihova interesovanja, potrebe, stremljenja, borbe za bolje okruženje i zdraviju životnu sredinu koja je sve češće u žiži svakodnevice. Zato je sve više onih koji svoju proizvodnju menjaju tako da mogu da dobiju odgovarajuće sertifikate o kvalitetu, čistoći i ekološkoj prihvatljivosti kao „must have“ novog doba.

Mikro, mala i srednja preduzeća imaju nebrojene prednosti u odnosu na velike sisteme i industrije – manji su, potrebno je manje izvora finansiranja, manje prostora za manevar i mnogo brže se menjaju i prilagođavaju. Zato je budućnost preduzetništva svetla i sasvim izvesna – uvek će biti onih spremnih da menjaju svet.

Investiranje

Poslovanje u osnovi zavisi od finansiranja i mogućnosti da se finansije održe kako strategijom poslovanja tako pravilno usmerenim investicijama – poslovna kriza izazvana svetskom epidemijom COVID-19 virusa najviše je uticala na investicione planove, prvenstveno unošenjem nestabilnosti u buduće tokove proizvodnje i prometa. Zbog nestabilnosti na poslovnoj sceni skoro polovina (47 odsto) anketiranih preduzetnika u okviru studije EY Preduzetnički barometar ima u rezervi plan, da bi ukoliko bude primorana da spašava kompaniju od gašenja prodala deo kompanije strateškom partneru, što pokazuje koliko su, u stvari, preduzetnici bolno svesni neizvesnosti budućeg poslovanja.

71%

ispitanika smatra da nema potrebe za odlaganjem investicija planiranih za naredni period

Uprkos krizi, više od 70% preduzetnika i dalje ima potrebu za investiranjem. Na žalost, skoro polovina preduzetnika još uvek strahuje od neizvesnosti koju je zdravstvena kriza povećala dok sličan procenat nema odgovarajući pristup finansijskim sredstvima. Procenat finansiranja iz sopstvenih sredstava je posle dugog niza godina opao, pa je ispod 80% a u isto vreme preduzeća, sa boljom internet vidljivošću, imaju veći izvoz i češće koriste eksterne izvore finansiranja.

Statistike anketiranja koje je sproveo USAID pokazuju da je i procenat finansiranja uz pomoć bankarskih kredita takođe opao dok se značajno povećala pomoć države koja je prethodnih godina bila na nivou statističke greške. COVID-19 kriza donela je drugačiji odgovor državne pomoći, pa je 47% ispitanih preduzeća dobilo povoljnije državne zajmove za nabavku opreme, 27% za isplatu zarada, dok je 11 odsto imalo podršku za proširenje delatnosti. Procenti pokazuju da je kriza zaustavila investiranje u poslovanje u najvećem broju oblasti, i da su se preduzetnici orijentisali na održavanje prethodnog nivoa rada. Razvoj i dalji napredak je na kratko stopiran. Ipak, Sektor preduzetništva Privredne komore Srbije je u okviru online skupa „Dan otvorenih vrata za preduzetnike“ izneo podatak da bi vrednost ukupnih investicija u mikro, mala i srednja preduzeća i preduzetnika (MMSPP) u Srbiji tokom 2021. godine, uz pomoć dostupnih programa podrške mogla da dostigne 9,2 milijarde dinara. Prema saopštenju PKS očekivani broj zahteva po svim programima je 870 uz posebne usluge mentoringa, obuka kao i međunarodne izvore kreditiranja.

Različiti oblici finansiranja i utiču različito na kapacitete i planove preduzeća – tako se finansiranje banaka rado menja produženjem rokova plaćanja ili avansnim plaćanjem, jer se tim merama značajnije pospešuje proizvodnja ili neka druga delatnost nego zaduživanjem. Na osnovu takvih iskustava, preduzetnici se često odlučuju za mikro kredite jer sa njima u kratkom roku reše problem, nisu zarobljeni duge finansijske periode, pa se lakše usmeravaju na nove poduhvate i nove načine daljeg finansiranja. Kriza izazvana svetskom promenom načina poslovanja pokazala je da postoje delovi poslovanja kojih se preduzetnici mogu odreći, bar na neko vreme, ali dovoljno dugo da se promeni organizacija poslovanja – rad od kuće, za određene branše, pokazao je da se može raditi i bez velikih poslovnih prostora na atraktivnim lokacijama, da je znatno isplativije ulaganje u operativne sisteme koji mogu da podrže rad na daljinu čime se tokom COVID-19 godine moglo uštedeti na zakupu i time pokriti neke nove troškove – tako se investicije preusmeravaju – od novih velikih administrativnih prostora u operativnije sisteme komunikacije.

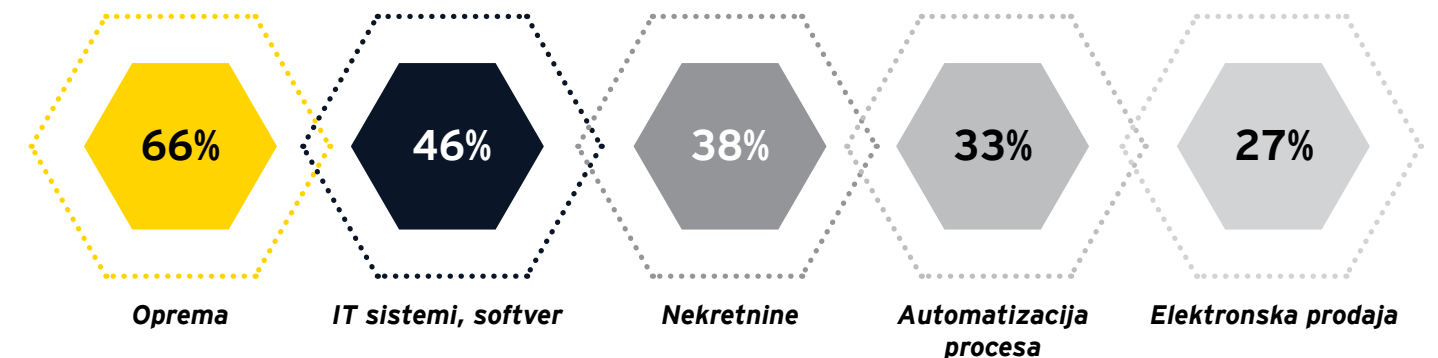
U prilog ovome govore i podaci iz statistike najnovijeg izdanja EY Preduzetničkog barometar po kojoj 66% anketiranih preduzetnika priprema investicije u opremu, dok 46% želi i planira da uloži u nova IT rešenja. Neki od vlasnika brzorastućih kompanija će tokom 2022. godine biti u mogućnosti da dođu i do sredstava koje je Vlada Republike Srbije u budžetu opredelila za podsticaj privredi – Ministarstvo privrede raspisalo je tri javna poziva, na osnovu kojih će se privrednim subjektima staviti na raspolaganje 600 miliona dinara bespovratnih sredstava za podsticanje preduzetništva kroz tri programa podrške – razvojne projekte, započinjanje poslovanja i podršku ženama preduzetnicama i mladima. Sva tri programa realizuju se kao kombinacija bespovratnih sredstava i povoljnih kredita Fonda za razvoj, tako da će ukupna vrednost podržanih projekata biti višestruko veća. Ono što je važno naglasiti je da se ¼ navedenih sredstava opredeljuje za početnike u poslovanju, što znači da se sprema jedna nova generacija mladih preduzetnika. Kako nam pokazuju rezultati ankete sprovedene pri izradi studije EY Preduzetnički barometar, 52% anketiranih vlasnika kompanija će imati potrebu za dodatnim izvorima finansiranja. Srećna okolnost je i stav 71% anketiranih koji naglašavaju da uprkos turbulencijama na svetskom i domaćem tržištu neće odustati od planiranih investicija u narednom periodu.

Svi veliki potresi međunarodne ekonomske scene su se, naravno, odrazili i na privredna kretanja u Srbiji – od tranzicije zemalja Zapadnog Balkana preko Velike ekonomske krize u svetu 2012. godine i delimičnog ili potpunog oporavka od nje, pa do krize 2020. godine izazvane pandemijom virusa COVID-19. U kriznim situacijama se preduzetništvo pokazalo agilnijim i spremnijim da u kraćem roku odgovori na nove izazove. Uprkos svim preprekama preduzetnici u Srbiji su zauzeli svoje mesto na privrednoj sceni i svake godine to mesto zauzima sve više prostora i pomera se ka vrhu. Ipak, u svim oblastima poslovanja ima mnogo prostora za poboljšanje uslova i uslova rada, naročito kada je u pitanju podrška preduzetnicima iz vrha sistema. **Podrška je jako važna a preduzetnici je i prihvataju u cilju poboljšanja poslovanja ili čak i preživljavanja kriznih vremena, kako anketa kompanije EY pokazuje da je 83% anketiranih iskoristilo uplatu minimalne zarade po zaposlenom, u okviru mera pomoći Vlade Republike Srbije za saniranje posledica pandemije.**

Globalna revizorsko-konsultantska kompanija EY uz svoje dugogodišnje iskustvo i detaljne, precizne i aktuelne analize kakve nudi EY Preduzetnički barometar, nam daje pravi uvid u kompletnu sliku kretanja domaće privrede sa osvrtom na način za bolju promociju, podršku i povećanje vidljivosti preduzeća koja vode preduzetnici a po ugledu na slične međunarodne kompanije. Naša kompanija je tokom godina najviše insistirala na promociji boljih uslova poslovanja i sveukupno poboljšanje poslovne klime koja može značajno da utiče na razvoj preduzetništva u Srbiji.

Preduzetnici kao najagilniji deo privrede su uvek oni koji pronađu način, koji se ne zaustavljaju pred preprekama već novim metodama u poslovanju i drugačijim pogledima na probleme nađu novi put koji će prepreku zaobići ili preskočiti. Tokom pandemije, taj način je bio sposobnost održavanja proizvodnje i plasmana proizvoda – što je mnogo navelo da investiraju u svoje vozne parkove, da dostavljaju robu do vrata kupca i time zadrže svoje pozicije. Danas je to borba za zdravije proizvode, reciklabilna pakovanja, atraktivnu ponudu koja može da bude onaj važan detalj koji će izdvojiti proizvod iz pregršti drugih. Možemo zaključiti da je za svaki vid poslovanja važna vizija, ali je još važniji održivi biznis plan i precizno planiranje investicija da bi se poslovanje održalo, razvilo i ostalo na tržištu.

Da li nameravate da investirate u narednom periodu i u kojoj oblasti?

Rast i izazovi

Početak treće decenije XXI veka ima specifičnu oznaku, bez obzira na koji deo poslovnog i privatnog života se odnosi, a to je COVID-19. Pandemija čije se okončanje ne nazire jasno, uticala je na veliki broj faktora poslovanja, naročito u ekonomijama balkanskih zemalja.

Početni udar pandemije doneo je strah, usporavanje, a negde i potpuno paralisanje poslovanja kao posledicu zabrane kretanja, a zatim reorganizaciju, pregrupisanje i prilagođavanje novim uslovima. Trenutna svetska zdravstvena kriza usporila je rast mikro, malih i srednjih preduzeća, ali su takve kompanije ipak opstale, čime su izvojevale svojevrstu pobjedu u uslovima koji su bili sve samo ne uobičajeni. Analiza poslovanja malih, srednjih i velikih preduzeća, koje je sproveo USAID u Srbiji („1.000 preduzeća“) potvrdila je ove činjenice, kao i to da se najbrže oporavljaju velike kompanije i one koje ulažu u digitalizaciju i e-trgovinu. MSP čine najveći deo srpske privrede i sa 98% su učestvovali u anketi „1.000 preduzeća“ a rezultati pokazuju da je među njima 35% imalo pad veći od 30% što je daleko veći procenat nego kod velikih kompanija, kojima je mnogo turbulentnija bila 2020. godina, dok za 2021. godinu je retko koja kompanija iz segmenta velikih prijavila pad veći od 10%.

Ipak, statistike formirane na osnovu istraživanja za EY Preduzetnički barometar 2021. godine pokazuju da su se, tokom dve godine znatno promenili i najveći problemi i izazovi sa kojima se domaći preduzetnici nose – dok je u 2020. godini kao najveći problem 82% preduzetnika koji su učestvovali u istraživanju navelo neizvesnost poslovanja izazvanu pandemijom COVID-19, u prethodnoj 2021. godini, od 101 učesnika ankete 58% je kao najveći problem navelo poteškoće u nabavci sirovina potrebnih za proizvodnju proizvoda i/ili usluga. Sledeći najveći problem, po stavovima anketiranih preduzetnika, je neizvesnost u pogledu ekonomskih uslova (47%). **Jedna od prepreka za rast preduzeća je prema istraživanju EY Preduzetnički barometar i klima na tržištu, odnosno konkurentnost i osvajanje novih teritorija. Veliki broj anketiranih, iz godine u godinu, navodi kao veliko opterećenje u poslovanju i ne sasvim precizno definisanu regulativu, kao i preobimnu birokratiju. Nekadašnji problem broj jedan – nedostatak adekvatnog novog kadra potpuno je zamenjen aktuelnijim problemom na koji je ukazalo skoro 45 odsto anketiranih, a to je nedostatak postojećeg kadra usled bolesti.**

Dugogodišnji problem preduzetnika u pronalasku odgovarajućih, kvalitetnih kadrova, lakše se sagledava kada se uzmu u obzir poteškoće mladih da pristupe i opstanu na tržištu rada – jedan od glavnih izazova je uspostavljanje njihove nezavisnosti i pronalaženje stabilnog posla. U Srbiji je, za razliku od Evrope, tranzicija od škole do posla mnogo složeniji, duži i komplikovaniji proces. U proseku treba dve godine da mladi nađu posao posle završene škole, dok je u Evropi taj prosek oko 6,5 meseci. Situacija se neće mnogo promeniti na bolje s obzirom na produžene efekte krize COVID-19 u Srbiji, ali i širom sveta, barem na ovom polju poslovanja. Najnoviji podaci Ankete o radnoj snazi (Republički zavod za statistiku - RZZS) , dostupni do sredine 2020. godine pokazuju da je stopa nezaposlenosti mladih (starosti od 15 do 24 godine) za 2019. godinu iznosila 27,5 odsto, sa većim udelom žena. Vrlo ranjiva

grupa na tržištu rada su mladi ljudi koji se ne zapošljavaju niti se obučavaju za posao sa naglaskom na žene iz ruralnih područja, koje su, slobodno se može zaključiti najranjivija kategorija i u znatno lošijem položaju, od na primer muškaraca iz gradskih sredina. Statistike neumitno pokazuju na veliki odliv mladih kadrova – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD, 2018) procenjuje da je u periodu od 2012. do 2016. godine oko 245.000 ljudi, pretpostavlja se u najvećem broju mladih napustilo Srbiju, što u proseku čini oko 49.000 ljudi godišnje. Istraživanje Zavoda za statistiku Republike Srbije (ZSRS) o studentskim migracijama (ZSRS, 2018) pokazalo je da je relativno veliki broj mladih izrazio želju da se preseli u inostranstvo, gde kao najvažniji razlog ističu nemogućnost pronalaska posla koji odgovara njihovim kvalifikacijama, praćeno malim platama i ukupnim niskim standardom u zemlji.

Srbija je već godinama obuhvaćena istraživanjima Svetskog ekonomskog foruma (WEF) koji preduzetništvo posmatra kao osnovni pokretač ekonomskih vrednosti i stvaranja radnih mesta, bez obzira da li su u pitanju nova (start-up) preduzeća ili regenerativna snaga unutar već osnovanih kompanija. Preduzetništvo je pojam pod kojim se podrazumeva poslovanje pod nesigurnim uslovima i u nedostatku proračunatog rizika – dok otkrivaju ili iskorišćavaju mogućnosti, mobilizuju resurse neophodne za delovanje i tako oslobađaju snage kreativnog preoblikovanja unutar svojih ali i stvaranjem sasvim novih industrija. Kao takvo, preduzetništvo obuhvata preduzetničko finansiranje, edukaciju, društveno kao i korporativno preduzetništvo i preduzetničke ekosisteme.

Za praćenje parametara poslovanja naročito je interesantan Indeks globalne konkurentnosti koji se, grubo rečeno, može definisati kao celina institucija, politika i faktora koji određuju produktivnost zemlje. Srbija je, među 141 zemljom sveta zauzela 72. mesto na rang listi Globalne konkurentnosti SEF (WEF) za 2019. godinu. Prema izveštaju objavljenom na zvaničnom sajtu WEF-a Srbija je zabeležila isti ukupan zbir kao 2018. godine, od 60,9 poena) iako je napredovala u osam od 12 analiziranih parametara konkurentnosti. S obzirom da su vodeće svetske ekonomije više napredovale, pozicija Srbije na Globalnoj listi za 2019. godinu je slabija za sedam mesta. Zvanične rezultate Indeksa globalne konkurentnosti (IGK) objavili su Srpska asocijacija menadžera (SAM) i Fondacija za razvoj ekonomske nauke (FREN).

Uprkos usporenom rastu i poremećenim planovima za investiranje, razvoj i ulaganja, 2/3 anketiranih kompanija ima potrebu za investiranjem s tim da postoje primetne teškoće u pronalaženju izvora finansiranja kao i strah od neizvesnosti koji je uvek postojao, ali ga je u prvi plan izbacila pandemija, kao realan pokazatelj nepredviđenih i skoro nezamislivih okolnosti. Problemi sa likvidnošću preduzeća uz manjak finansijskih sredstava, po anketi USAID „100 preduzeća“, pokazuje da je srpskoj privredi potrebno obezbediti širu ponudu finansijskih proizvoda i institucija, kako bi imala dovoljno čvrstu podršku za dalji rast i razvoj. Ono što ponekad obeshrabruje je nedovoljno planiranje poboljšanja klime za preduzetničko poslovanje na nivou države – preduzetnici kao vrlo agilni i inovativni pojedinci osnivaju svoje kompanije i unapređuju načine poslovanja i ponudu proizvoda i usluga ali svemu tome trebalo bi da prethodi dugogodišnje planiranje i ulaganje u unapređenje sistema preduzetništva, sa posebnim osvrtom na infrastrukturu, okruženje, obrazovanje i veštine zaposlenih, poslovna praksa kao i regulativa i pristup izvorima finansiranja.

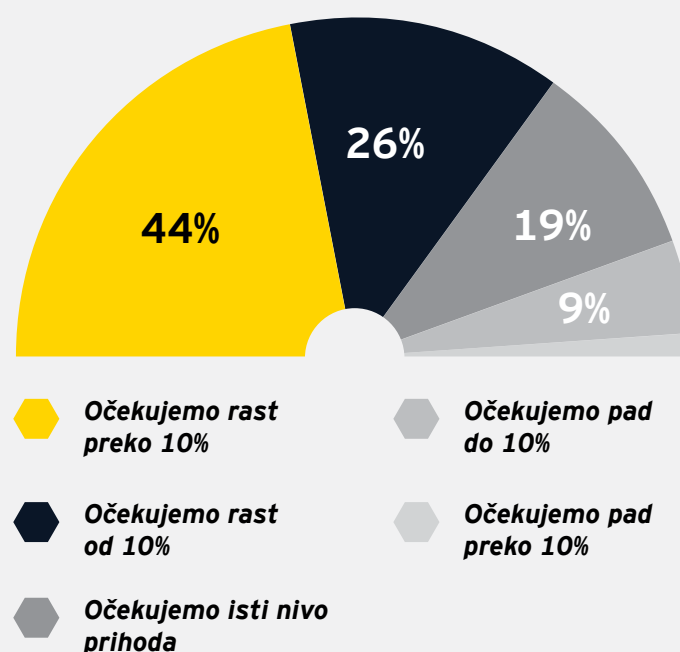
Statistike formirane na osnovu istraživanja za EY Preduzetnički barometar 2021. godine pokazuju da su se, tokom dve godine znatno promenili i najveći problemi i izazovi sa kojima se domaći preduzetnici nose – dok je u 2020. godini kao najveći problem 82% preduzetnika koji su učestvovali u istraživanju navelo neizvesnost poslovanja izazvanu pandemijom COVID-19, u prethodnoj 2021. godini, od 101 učesnika ankete 58% je kao najveći problem navelo poteškoće u nabavci sirovina potrebnih za proizvodnju proizvoda i/ili usluga.

Značaj preduzetništva je veliki i potrebne su ozbiljne strategije za njegovo unapređenje. U Srbiji postoji znatan broj nepovoljnih elemenata koji usporavaju ili negde i onemogućavaju dalji razvoj preduzetništva – to se naročito ogleda u nedovoljnom rastu privredne aktivnosti, nepovoljnom asortimanu proizvoda iz izvoza (po tehnološkoj intenzivnosti posmatrano), niskom nivou investicija (fiksne investicije svega 18% BDP-a), nedovoljnim izdvajanjima za nauku (manje od 5% BDP-a), odsustvom adekvatne regulative po pitanju intelektualne svojine (inovacije, patenti) i odlivom visoko-obrazovnog kadra.

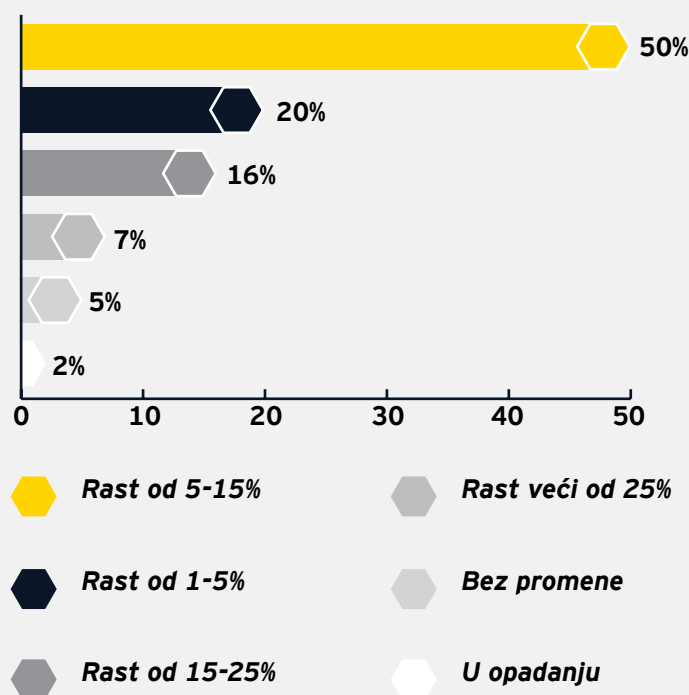
Iako više pogođena pandemijom, MSP su pokazala mnogo brže reakcije na opasnosti i svakako bolju prilagodljivost novonastalim uslovima. Tako je u anketi USAID u Srbiji „1000 preduzeća“ uočen značajan rast u plaćanju i kupovini preko interneta – u odnosu na 2020. godinu dogodila se svojevrsna revolucija e-poslovanja tokom koje je jako porastao procenat rasta elektronske trgovine, čak 91 odsto. U prilog tome idu i izjave anketiranih preduzetnika koji su rekli da im je internet prodaja postala jednako važna, ili čak važnija od realnih prodavnica. Podaci NBS govore da je došlo do rasta od 99% u vrednosti svih transakcija, pri čemu je vrednost tih transakcija oko 25 milijardi dinara u 2021. godini. Visok procenat (78%) preduzetnika koji su učestvovali u anketi EY Preduzetnički barometar 2021, navodi da su više koristili video konferencije kao i online marketing (54 odsto) u odnosu na prethodne godine, što ide u prilog razvoja elektronskog poslovanja. Primena novih tehnologija u cilju zadržavanja postojećih i osvajanja novih tržišta je najverovatnije doprinela očekivanom rastu od preko 10 odsto, o čemu svedoče izjašnjavanja preko 43 odsto anketiranih preduzetnika u merenju koje je sprovedla kompanija EY u 2021. godini.

Planovi i očekivanja za narednu godinu kod skoro 50% anketiranih preduzetnika su između 5 i 15% rasta uz povećanje broja zaposlenih u punom radnom vremenu, koje planira 52 odsto anketiranih. Pored toga, značajan procenat preduzetnika koji su uzeli učešće u anketi kompanije EY – 46 odsto - planira za sledeću godinu proizvodnu inovaciju tj. novi ili značajno promenjeni proizvod ili uslugu što još jednom pokazuje da su preduzetnici spremni da se uhvate u koštac sa svim problemima koje savremeno poslovanje donosi. Uz konstataciju da bi bolje i manje neizvesno poslovno okruženje poboljšalo sadašnju poslovnu klimu, sve više preduzetnika navodi da radi između 8 i 10 sati dnevno (u ovogodišnjoj anketi čak 59 odsto) čime pokazuju da imaju visok procenat poslovne discipline, koja uz karakteristike inovatora, a često i lidera oslikavaju pravo lice današnjih preduzetnika.

Koliki rast / pad prihoda očekujete u periodu od juna do decembra OVE, 2021. godine u poređenju sa prethodnom godinom?

Koliki rast po prihodu predviđate u narednoj, 2022. godini (%)?

Zapošljavanje

Osnovni postulat svakog preduzetničkog poduhvata je nova ideja – bilo da se radi o originalnom proizvodu ili usluzi ili o novim načinima prezentovanja ili usavršavanja postojećih, osnovna je ideja. Posle ideje dolaze nebrojeni sati predanog rada, a u trenutku kada posao počne da se širi, najvažniji su ljudi, bez obzira na to da li se bira profesionalni menadžment ili osnovna radna snaga, preduzetnicima je jako važno, a često i teško, da nađu pouzdane radnike. Ipak, pored svima poznatih teškoća vezanih za kvalitetan kadar, preduzetnici su ti koji zapošljavaju značajan deo radno sposobnog stanovništva.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije o registrovanoj zaposlenosti ukupan broj zaposlenih u 2021. godini iznosio je 2.273.591, što u odnosu na prethodnu godinu predstavlja povećanje od 2,6%. Zaposlenih u pravnim licima bilo je 1.816.714, što u odnosu na prethodnu godinu predstavlja povećanje od 3,0%. Preduzetnika i zaposlenih kod njih, kao i lica koja samostalno obavljaju delatnost bilo je 395.917, što u odnosu na prethodnu godinu predstavlja povećanje od 2,8%. Registrovanih individualnih poljoprivrednika bilo je 60.960, što u odnosu na prethodnu godinu predstavlja smanjenje od 8,2%. U podacima sakupljenim za potrebe studije EY Preduzetnički barometar, u kome je učestvovao 101 preduzetnik, više od 50% anketiranih se izjasnilo da planira da u 2022. godini poveća broj radnika zaposlenih za stalno.

U godini koja je došla nakon izbijanja pandemije COVID-19, povećanja i od 2,8 odsto moraju se smatrati uspehom, jer nije došlo do smanjenja – posle svih teškoća kojima je pandemija izložila čitav svet, i zdravstveno i poslovno, važno je da se stvari pomeraju na bolje. Makar i polako. Ono što dostupne statistike ne pokazuju dovoljno precizno jeste podatak koliko je preduzetnika osnivanjem svojih kompanija rešilo sopstveni problem nezaposlenosti. Samozapošljavanje kao takvo je jako bitno u globalnom poslovnom svetu već dugi niz godina i sve više ljudi je ohrabreno da krenu tim putem.

Važan element su i poslovi u kući – „home-based businesses“ koji čine značajan procenat preduzetnika, kako pokazuju evropske i svetske statistike. U Australiji je 58% poslova u ovoj kategoriji, računa se da 2/3 preduzetnika na Novom Zelandu posluje kod kuće, a slična je situacija na drugom kraju sveta - u Austriji 60% preduzetnika vodi biznis sa jednim zaposlenim i procenjuje se da je najmanje polovina na adresi prebivališta vlasnika. U Velikoj Britaniji veliki procenat (59%) preduzeća bez zaposlenih takođe je registrovano na adresi osnivača, a 24% malih i srednjih preduzeća sa zaposlenima se takođe svrstava u „home-based“ kompanije. U SAD je 2012. godine 52% poreskih obveznika, koji nisu vlasnici farmi, takođe registrovano u formi kućnih preduzeća.

Zanimljivo je izneti i podatak da su procenti samo-zaposlenih koji posluju u okviru svog doma konstantno viši za žene nego za muškarce – osim u Norveškoj. Upadljiv problem je činjenica da je u Turskoj, Velikoj Britaniji i Češkoj broj žena koje su samozaposlene i rade od kuće više nego duplo veći od broja muškaraca. Sa druge strane, procenat samozaposlenih u kućnim preduzećima je skoro zanemarljiv kod omladine (15-24 godina) dok je ovaj način rešavanja nezaposlenosti najviše uobičajen u starijim kategorijama radnika, od 55 do 64 godine.

Primećujemo da je opredeljenje preduzetnika za kućne radionice/kancelarije najčešće zbog smanjenja troškova, pogodnosti ili vođenja takvih biznisa koji ne zahtevaju komercijalne prostore, dok je tek iza svih ovih razloga izbegavanje putovanja do posla. COVID-19 kriza je mnogo manje ugrozila ovako stacionirane biznise, sve dok je postojala dovoljno funkcionalna mreža transporta robe ili usluga koje su mogle da se preusmere na video pozive, elektronske pristupe i slične načine internet poslovanja. U Srbiji, Nacionalna služba za zapošljavanje nudi skromnu pomoć u obliku subvencije u jednokratnom iznosu od 250.000 RSD radi osnivanja radnje, zadruge ili nekog drugog oblika preduzetništva za lica koja su registrovana u ovoj službi kao nezaposlena.

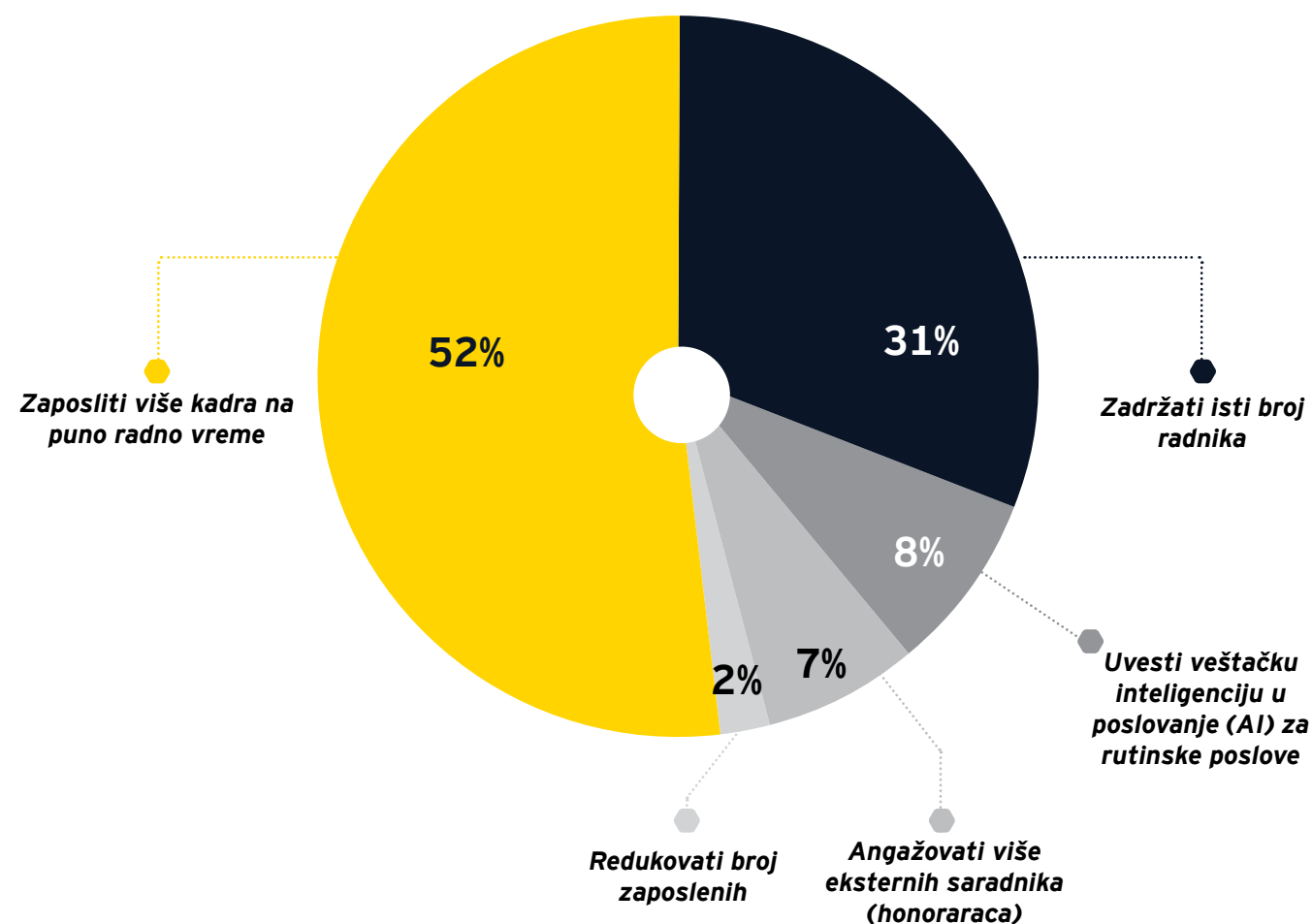
Uprkos neslavnim podacima koji su vrlo slični svuda u svetu i koji se značajno ne menjaju tokom godina, a koji govore da 20% malih kompanija propadne posle prvih godinu dana poslovanja, 30% posle dve godine, a čak 50 odsto preduzeća se ugasi posle pet godina poslovanja i dalje postoji primetan entuzijazam za otvaranje novih malih biznisa. Čak je u poslednjih nekoliko godina povećan broj StartUp-ova i novoosnovanih kompanija. Ni ovde procenti uspešnosti nisu

slavni (9 od 10 Startup kompanija propadne, uglavnom jer njihovi proizvodi nemaju odgovarajuću tražnju na tržištu), ali neki drugi podaci koji govore o veličini uspeha kada do uspeha dođe - zaista ohrabruju: 90% od novih milijardera na Forbsovoj listi (iz SAD) su to postali sami, kroz sopstvene biznise, 15 miliona Amerikanaca radi puno radno vreme u svojim radnjama/kancelarijama/preduzećima, 62% odraslih veruje da je preduzetništvo dobra karijera i u svetu trenutno postoji 582 miliona preduzetnika.

Biti zaposlen je jako važan deo svačijeg života na mnogo nivoa, od osnovnog egzistencijalnog, preko porodičnog, pa do društvenog u smislu razvoja novih veština, upoznavanja novih ljudi, savladavanja društvene lestvice i napredovanja. Ono što države ne mogu da ponude u svakom momentu, mogu da ponude snalažljivi, inventivni i sposobni preduzetnici, bez obzira na veličinu preduzeća koje osnivaju. Jer na samom početku, i u osnovi svega uvek je samo jedan. Sve ostalo je nadogradnja.

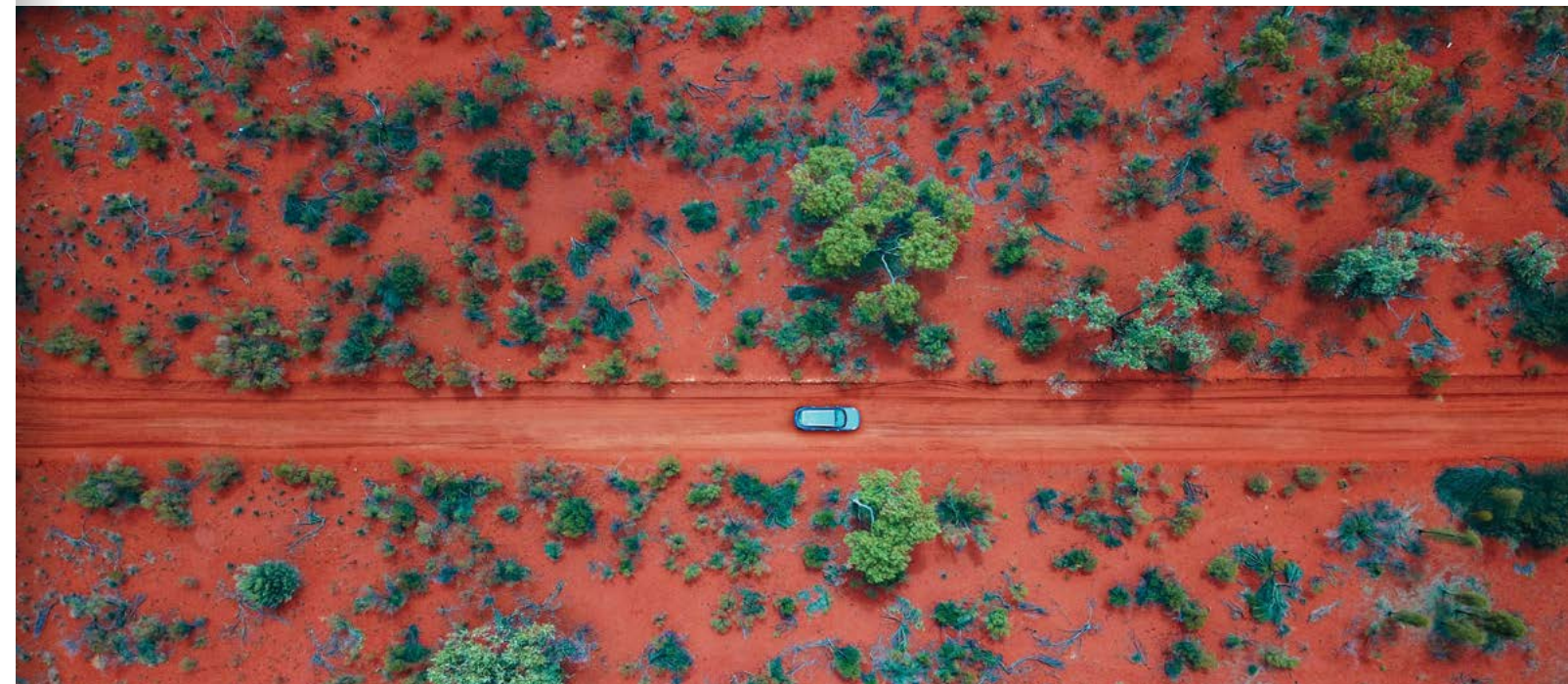

Koji su Vaši planovi u pogledu zapošljavanja novog kadra u Vašoj kompaniji za narednu, 2022. godinu?

Finansiranje

Privrede najvećeg broja zemalja u svetu oslanjaju se na sektor mikro, malih i srednjih preduzeća koji je, iako najpodložniji promenama, najzdraviji i najznačajniji. Pozitivno poslovanje ovog sektora znači povećanje broja radnih mesta, a samim tim i smanjenje nezaposlenosti, primene inovacija, povećanje poreskih prihoda i sveukupni pozitivni privredni uticaj. Prema izveštajima Ministarstva privrede sredinom 2021. godine u Srbiji je poslovalo 406.239 preduzeća, od čega 121.838 aktivnih privrednih društava i 284.401 preduzetnik. U poređenju sa 2020. godinom broj privrednih subjekata veći je za 23.932, po podacima APR a koliko će ostati aktivnih zavisi od mnogih faktora.

Finansiranje, uz pravi proizvod, posvećenost, kvalitetan kadar i još mnogo toga, može da bude jedan od presudnih elemenata koji određuje opstanak i razvoj MSP. Sve aktivnosti koje se odnose na osnivanje i održavanje na početku, a kasnije na razvoj i rast, direktno su vezani za finansiranje. U Srbiji se najveći broj preduzetničkih kompanija, njih 78 odsto, finansira iz sopstvenih sredstava, kako pokazuju rezultati ankete EY Preduzetnički barometar. U odnosu na prethodnu godinu, i istu anketu, to je za skoro 10 odsto više - 2020. godine, 67 odsto kompanija je koristilo ovakav izvor finansiranja. Krediti od banaka su na drugom mestu, ali sa velikom razlikom u procentu - nepunih 20 odsto kompanija se finansira na ovaj način. Ipak, nošeni trenutnom situacijom, a vezano za zastoje u poslovanju izazvane COVID-19 krizom, više od polovine anketiranih preduzetnika, 53%, će u narednom periodu aplicirati za dodatne izvore finansiranja, prvenstveno bankarske kredite.

Po USAID istraživanju „1.000 kompanija“ najveća promena u odnosu na prošlu godinu je znatno izražen pad broja kompanija koje imaju i planove i sredstva za finansiranje (za čitavu trećinu) i to upravo usled nedostatka adekvatnog izvora finansiranja. Najveći problem je nedostatak adekvatnog pristupa finansijskim sredstvima, ili potpuno očekivani strah od neizvesnosti koje nosi trenutna kriza.

Razvoj preduzetništva je neometan, ako se na nivou nacionalne ekonomije uspostavi određena doza stabilnosti, koja omogućava dugoročna planiranja i ulaganja. Međutim, ono na šta države ne mogu značajno da utiču su veliki, neočekivani, potresi svetskih tržišta kakvi su bili 2008. godine (SEKA) i 2020. godine (COVID-19). U neizvesnim uslovima, neobično je važno pružiti bilo kakav vid pomoći privredi, da ne bi došlo do značajnog kolapsa. Zato su jake evropske i svetske ekonomije, bez primetnih trauma izašle iz prve dve COVID-19 godine, dok su mnoge druge, naročito zemlje Zapadnog Balkana imale uspone i padove. Republika Srbija je reagovala koliko je mogla pa je 82 odsto učesnika ankete formirane za studiju EY Preduzetnički barometar odgovorilo da je koristilo mere pomoći Vlade RS, preciznije uplatu minimalne zarade po svakom zaposlenom.

Privredna društva, bez obzira na deo industrije u okviru koje posluju, imaju potrebu za kapitalom kako bi neometano finansirala svoj rast i razvoj, ili u nepovoljnim prilikama čemu smo u poslednje dve godine svedočili, opstanak na tržištu u neočekivano teškim uslovima poslovanja. Suštinska važnost pristupa kapitalu je jasnija kada se posmatra iz perspektive vremenske razlike između rashoda i prihoda u proizvodnom procesu. Na primer - investicije u osnovna sredstva se isplaćuju posle dužeg niza godina, što govori o važnosti dostupnih izvora finansiranja u međuvremenu.

Ono što ohrabruje je odgovor dve trećine anketiranih preduzetnika, od 101. ispitanika, a u okviru istraživanja EY Preduzetnički barometar, koji su se izjasnili da će investirati u osnovna sredstva (opremu) što govori o planovima za dalji razvoj, uprkos pandemiji koja još uvek traje i u određenim momentima potpuno parališe privredna kretanja i prilike. Posmatrajući privredna zbivanja u Srbiji stiče se utisak da preduzetnici, u redovnim uslovima poslovanja, nerado posežu za pomoći institucija Vlade Republike Srbije - manje od 1% anketiranih preduzetnika se opredeljuje za Vladine programe finansiranja (EY Preduzetnički barometar 2021. godine), a isti je procenat i onih koji koriste investicione fondove. Iako postoje institucije kojima je osnovna namena finansiranje projekata - Fond za razvoj, Fond za inovacionu delatnost, Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza i Razvojna agencija Srbije, korišćenje ovih fondova je na nivou statističke greške.

U poređenju sa evropskim kompanijama, ovaj procenat je i do 20 puta manji, što mnogo govori o problemima koji do ovakvih procenata dovode - nepoverenje, slaba vidljivost, preobimna dokumentacija, spori tokovi novca (primeru radi tokom 2021. godine bili su završeni projekti koji su započeti 2014. godine u okviru EU projekta IPA 2014. godine, a mnogi preduzetnici nisu u mogućnosti da toliko dugo čekaju na realizaciju projekata iako su očekivani rokovi realizacije dugi.) . Treba dodati da je tokom 2021. godine kroz sedam programa iz državnog budžeta opredeljeno više od dve milijarde dinara bespovratnih sredstava za razvoj preduzetništva . Pored finansijske podrške, sektoru MMSPP su na raspolaganju i posebne usluge mentoringa, obuka koje pruža Privredna komora Srbije.

Vlasnici malih i srednjih preduzeća sve češće se opredeljuju za neke od mnogobrojnih međunarodnih izvora finansiranja - preduzetnici mogu da pristupe određenim fondovima i što

52%

ispitanika apliciraće za dodatne izvore finansiranja / kredite kod banaka

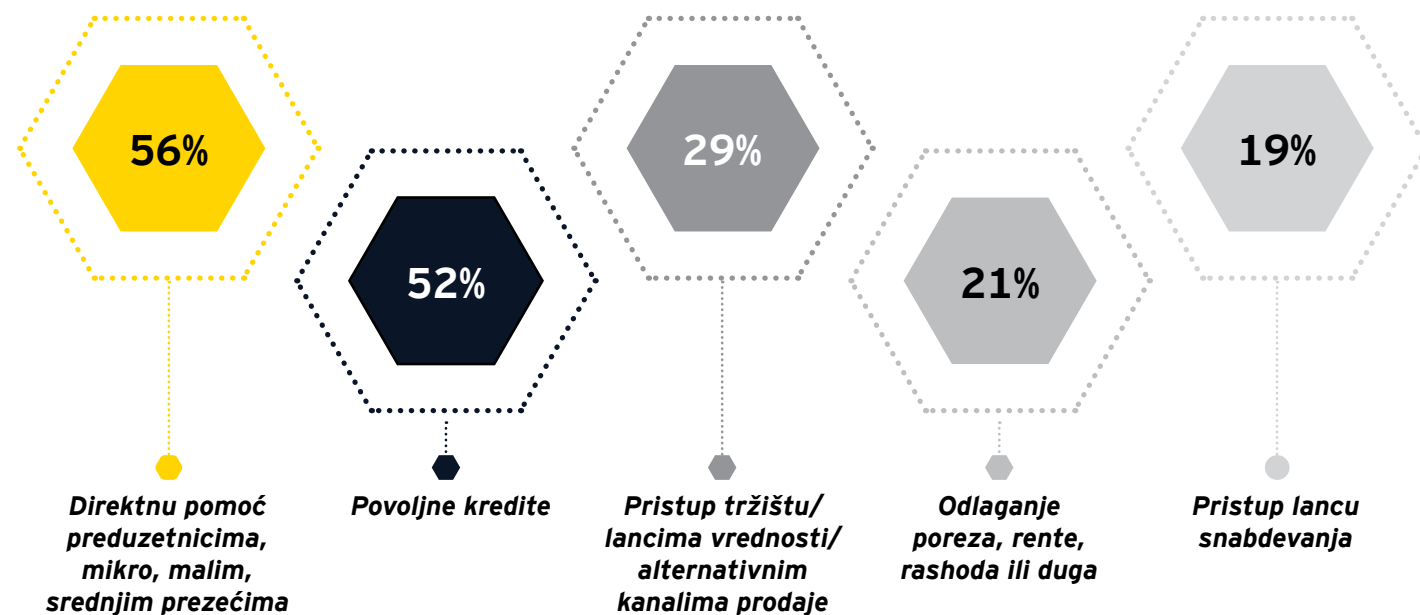
je jako važno, sve je lakše doći do podataka, kao i obuka, kako aplicirati. Jedan od takvih projekata je USAID-ov projekat Catalyze - globalni projekat kojim treba da se olakša partnerstvo i zanatska rešenja za pristup fondu od dve milijarde dolara, u mešovitom privatnom sektoru za USAID partnerske zemlje.

Treba navesti i projekat Evropske Unije za konkurentnost malih i srednjih preduzeća Cosme , koji se završio 2021. godine, IPARD za koje domaća MSP pokazuju najveće interesovanje, sa obzirom da se radi o bespovratnim sredstvima. Pored svega navedenog, ponuda alternativnih izvora finansiranja nije na mnogo boljem nivou nego u prethodnim godinama, za šta se ovoga puta može delimično okriviti i pandemija virusa COVID-19.

Prilagodljivost sektora MSP je jedna od najvažnijih karakteristika preduzetništva - ova osobina rezultat je posvećenosti kompaniji, predanosti poslovanju, snalažljivosti, spremnosti na rizik, ali nije na odmet da donosioci odluka i kreatori sigurnijeg i stabilnijeg poslovnog okruženja imaju u vidu da finansijski stabilne prilike mogu da pomognu da se očuva kao i da se razvije ovaj važan stub razvoja privrede.

Koji vid finansijske podrške smatrate da je U BUDUĆNOSTI potreban da Vaša kompanija prebrodi uticaje koje je pandemija imala na poslovanje?

78%

ispitanika koristi sopstvena sredstva kao primarni izvor finansiranja

Spajanja i akvizicije

Tržište sveukupno predstavlja intenzivnu sredinu podložnu stalnim promenama, koja paralelno zavisi od mnogih indikatora koji kreiraju tržišne trendove. Uslovi poslovanja odavno ne zavise samo od tržišta ili novca, već je sve važnije imati pristup relevantnim informacijama. Stoga su alati koji omogućavaju prikupljanje, analizu i plasiranje informacija sve važniji u svakodnevnom poslovanju.

Kompanija EY je realizujući svoj decenijski globalni program EY Preduzetnik godine imala pristup velikoj količini različitih podataka koje je preuzela od učesnika programa, kako u svetu tako i kod nas. Razvrstani po kategorijama, statistički prikazani i pod zajedničkim imenom EY Preduzetnički barometar, daju preciznu sliku preduzetništva u Srbiji.

Jedno od uvek aktuelnih pitanja kod domaćih, ali i preduzetnika uopšte jeste i pitanje nasleđa odnosno budućeg rukovodstva kompanije. Porodično poslovanje, kao i uključivanje članova porodice u taj isti proces mogao bi da zvuči kao idealna ideja za uspešan biznis. Porodični kapitalizam bi mogao da predstavlja jednu od snaga industrijskog sistema, stub društvenog i ekonomskog razvoja države. Tako se tokom odgovaranja na pitanja iz upitnika kreiranog za izdanje studije EY Preduzetnički barometar 2021, 47% ispitanika složilo da je porodično nasleđe u planu kada je njihova kompanija u pitanju. Odmah zatim, 37% ispitanika izjavilo je da bi prodalo svoj biznis drugoj kompaniji, a po svega 5% preduzetnika je reklo da bi svoju kompaniju prodali investicionom fondu ili izašlo na berzu.

Kada se u fokus stavi mogućnost finansijskih poteškoća, na pitanje da li bi domaći preduzetnici bili spremni da nađu partnera kome bi potencijalno prodali deo kompanije zarad osiguranja dodatnih novčanih sredstava i opstanka kompanije na dugi rok, gotovo polovina (47%) ispitanika istakla je da bi u tom slučaju prodali svoju kompaniju drugoj kompaniji, tačnije strateškom partneru, dok je 30% ispitanika odlučno da ovakav vid prodaje svakako nije mogućnost.

Ipak, 46% preduzetnika smatra da je za njih realno da iz vlasničke strukture svoje kompanije izađu za 5 do 10 godina, a

ovaj procenat prethodne godine bio je manji (34%). Za potrebe istraživanja sprovedenog za 2021. godinu, 21% ispitanika ipak veruje da će na svojoj poziciji ostati više od 10 godina, što je manje nego prethodne godine, kada je taj procenat iznosio 29%, dok svega 3% anketiranih preduzetnika smatra da će se iz svoje kompanije izaći u roku od jedne godine, za razliku od prethodne godine kada je ovaj procenat bio 17%.

COVID-19 kriza svakako je znatno uticala na M&A transakcije, a jedan od primera naveden je u članku „Kupovina i prodaja kompanija – M&A posle korone“ i objašnjava kako je Evropska komisija polovinom marta 2020. godine apelovala na učesnike u transakcijama da prijave da dolazi do kupovine ili spajanja kompanija, do daljnjeg, a i nadležni organi u regionu su u tom periodu ili obustavili rad, ili su radili smanjenim intenzitetom. Iako je izvesna i mogućnost da se neka M&A transakcija okonča u periodu vanrednog stanja, pa je i uočljiva tendencija da transakcije koje su ranije započete nisu potpuno obustavljene, navodi se takođe u članku.

Tokom prve godine „pika“ COVID-19 virusa, stručnjaci su upozoravali i na neprijateljska preuzimanja kompanija. Upozorenja su se mahom odnosila na strateški važne industrije, a početak drugog dela 2020. godine obeležio je nagli porast M&A aktivnosti na svetskom tržištu. Analitičari banke Goldman Sachs ocenjuju da je skok M&A aktivnosti u tom periodu bio neočekivan, imajući u vidu činjenicu da su tokom juna i jula 2020. godine realizovane akvizicije sa pojedinačnom vrednošću većom od 300 miliona dolara, što je duplo više od vrednosti sličnih transakcija tokom proleća iste godine, navodi se u članku magazina Biznis & Finansije . Sa oporavkom cena akcija na berzama, M&A aktivnosti jako brzo su postale aktuelne, a većinu najvrednijih transakcija preduzele su američke kompanije.

Većina ekonomskih padova proistekla je iz neefikasnosti u ekonomskom sistemu. Pre pojave pandemije virusa COVID-19, većina M&A procesa u velikoj meri se oslanjala na fizičke transakcije i izgradnju odnosa. Kao i sve industrije, pandemija je primorala finansijske lidere da osmisle strategije za obavljanje M&A transakcija na daljinu, od prvog upoznavanja do potpisivanja ugovora. Sa sve više zaposlenih koji preferiraju hibridni rad, smatra se da M&A proces povećava svoje tehnološke alate i kapacitete, kako bi se obezbedio nesmetan prelaz, odnosno finalizacija aktivnosti.

Na primer, dodatne mogućnosti virtuelne realnosti je moguće usvojiti i primeniti kako bi se olakšali pregovori u virtuelnom svetu. Pored toga, potrebno je da se primenjuje što čvršća sajber bezbednost u cilju omogućavanja što bezbednijeg prenosa osetljivih i poverljivih podataka između svih strana uključenih u transakciju. Iako određeni fizički aspekti M&A procesa možda neće u potpunosti nestati, 4.0 industrijalizacija sektora je imperativ da se ide u korak sa brzom digitalizacijom globalnog društva.

U svetlu pandemije COVID-19 virusa, neizvesnosti u pogledu pravnog i ekonomskog okvira postale su očigledne na tržištu M&A transakcija. Na osnovu iskustva tokom COVID-19 godina, kada se procenjuje ovo pitanje u kontekstu transakcija, ključno je identifikovati rizike povezane sa pandemijom kako bi se mogli sveobuhvatno zaštititi od njih u ugovorima. Kako bi identifikovali rizike, sticaoci sprovode due diligence u vidu sveobuhvatnog pregleda kompanije koja se preuzima. Zbog pandemije COVID-19 virusa, određeni aspekti su dodati, ili su postali važniji u kompletnom M&A procesu.

46%

ispitanika bi, u slučaju finansijskih poteškoća kompanija, bilo spremno da deo kompanije proda drugoj kompaniji (strateškom partneru)

46%

ispitanika odabralo je porodičnog nasleđe kao moguću opciju budućeg rukovodstva kompanije

45%

ispitanika smatra da bi za njih bilo realno da izađu iz vlasničke strukture za 5 - 10 godina

Žene u preduzetništvu

Preduzetništvo i mala i srednja preduzeća daju veoma važan doprinos rastu globalne ekonomije, kao izvor kreativne energije pojedinaca da ostvare svoje stvaralačke snove, ali i da pomognu privredi da postane konkurentna na globalnom tržištu.

Osim toga, godinama unazad, sve je veći fokus na značaju ženskog preduzetništva za ekonomski razvoj. Brojne studije pokazale su pozitivan uticaj preduzetnica na ekonomski rast i razvoj. Štaviše, privrede koje karakteriše visok nivo žena preduzetničke aktivnosti smatraju se otpornijim na finansijske krize i manje doživljavaju ekonomska usporavanja.

Pandemija COVID-19 imala je negativan uticaj na društvo u celini i kategorije koje su bile u ranjivom položaju čak i pre nego što je pandemija posebno pogođena. Pokazala je dubinu rodni nejednakosti u regionu i krhkost napretka postignutog do danas. Dok su žene preduzetnice morale da se nose sa poteškoćama izazvanim virusom i na ekonomskom i na porodičnom frontu, zaposlene žene koje nisu vlasnici kompanija suočile su se sa drugačijom vrstom izazova vezanih za njihov rad, kao što su smetnje između posla i porodične nege i stres izazvan poteškoćama u adekvatnom obavljanju posla pod pritiskom porodičnih potreba, i obratno.

Žene preduzetnice često se suočavaju sa brojnim barijerama u svom razvoju, koje su, kao što je praksa do sada pokazala, uglavnom naslede rodnih stereotipa. U poslednjoj deceniji došlo je do konstantnog porasta, sa 25 na 30 odsto, preduzeća u vlasništvu i kojima upravljaju žene u Srbiji. Prema podacima Agencije za privredne registre iz decembra 2020. godine, od 279.035 aktivnih preduzetnika 30% činile su žene. Međutim, najveći procenat tih preduzeća bila su jednozaposlena ili porodična preduzeća sa manje od 10 zaposlenih u sektorima zdravstva, obrazovanja, turizma, socijalnih i drugih usluga. Ovogodišnji rezultati EY Preduzetničkog barometra blago odstupaju od zvaničnih podataka Agencije za privredne registre, uzimajući u obzir da je na pitanja za EY Preduzetnički barometar od 101 ispitanika učestvovalo 24% žena, što je blagi pad u odnosu na prethodnu godinu.

Razne barijere, nametnute prirodno ili veštački, ženama u sferi poslovanja, onemogućavaju da se ženski biznis razvija istom dinamikom kao i muški (Popović-Pantić, 2020). To dovodi do pretpostavke da bi žensko preduzetništvo moglo da pretrpi ozbiljnu štetu čak i u uslovima krize izazvane virusom COVID-19, upravo zbog rodno osetljivih barijera sa kojima se suočavaju u redovnim uslovima što ih čini prilično ranjivim. Generalno gledano, žene se suočavaju sa više poteškoća u vođenju svojih poslova od muškaraca. Stoga se očekuje da će njihova pozicija biti podložnija izazovima i krizi. Najnovija kriza COVID-19 pogodila je uglavnom ženska preduzeća u oblasti pružanja usluga. Jednakost između muškaraca i žena još uvek nije postignuta, naročito kada je u pitanju njihova politička i ekonomska participacija. Posledica toga je još uvek manji broj žena (iako u porastu) u poređenju sa brojem muškaraca preduzetnika. Uprkos tome što važi za ambiciozan poduhvat pun prepreka i diskriminacija, u poslednjih par decenija žensko preduzetništvo postaje sve izraženije naročito u zemljama u tranziciji, kao i u zemljama istočne i srednje Evrope. Na osnovu istraživanja koje je 2018. godine sprovedla kompanija American Express, broj biznisa vođenih od strane žena povećan je za skoro 3.000 odsto od 1972. godine. Pored toga, u Sjedinjenim Američkim Državama, broj novih biznisa na čijem čelu se

nalaze žene porastao je za preko 1.800 kompanija u 2018. godini u odnosu na 2017. Iako je odnos žena i muškaraca preduzetnika i dalje u korist muškaraca, broj žena preduzetnica iz godine u godinu sve je veći. Neki od razloga zbog kojih se žene sve više odlučuju na preduzetništvo, naspram postepenog napredovanja u korporacijama jesu fleksibilnost, potreba za bržim napredovanjem, a pre svega željom da prate svoju pasiju. Bez obzira na ekspanziju ženske populacije u poslovnom svetu, žene i dalje tradicionalno preuzimaju brigu o porodici i domaćinstvu. Samim tim, preko 70 odsto žena ističe da je fleksibilnost i dodatna autonomija koju im privatni posao dozvoljava mnogo značajniji u poređenju sa količinom novca koje bi alternativno zarađivale u korporaciji.

U mnogim slučajevima, žene smatraju finansijski uspeh eksternom potvrdom svoje sposobnosti, a ne primarnim ciljem ili motivacijom da započnu posao, iako će mnoge od njih priznati da je finansijska profitabilnost važna sama po sebi. Na osnovu podataka koje je američki The Census Bureau izdao 2016. godine, iako je razlika u visini primanja među polovima relativno stabilna u poslednjih petnaest godina, i dalje zarada koju ostvare žene iznosi približno 80 odsto zarada muških kolega na istim pozicijama. Ukoliko se promene nastave brzinom kojom idu od početka 21. veka, žene bi dostigle isti nivo zarade tek 2119. godine, pa je ovo još jedan od razloga zbog kog se sve više žena upušta u preduzetničke vode.

Pored toga što je u Evropi više žena nego muškaraca (52 odsto populacije u Evropi čine žene), samo 34,4 odsto samostalno vodi biznis u Evropskoj Uniji. Ovaj podatak gotovo je identičan zvaničnoj statistici Agencije za privredne registre iz 2017. godine, kada je struktura osnivača privrednih društava u Republici Srbiji bio 34 naspram 66 u korist muške populacije.

Iako se danas susrećemo sa sve većim brojem žena u preduzetništvu, i dalje je na pojedinim područjima ukorenjeno patrijarhalno razmišljanje da je upravo žena ta koja treba da bude vezana za kuću i porodicu, umesto da radi na razvoju sopstvene karijere. Brojna istraživanja pokazuju da žene započinju posao iz fundamentalno drugačijih razloga od njihovih muških kolega. Dok muškarci započinju posao prvenstveno zbog mogućnosti rasta i potencijala za profit, žene su najčešće osnivale posao kako bi ostvarile lične ciljeve. Žene takođe imaju tendenciju da započnu posao oko deset godina kasnije od muškaraca, u proseku. Majčinstvo, nedostatak upravljačkog iskustva i tradicionalna socijalizacija navode se kao razlozi za odložen ulazak u preduzetničke karijere. Kako na globalnom, tako i na lokalnom nivou, kompanija EY veliku pažnju posvećuje preduzetništvu, a poseban akcenat stavljen je i na žensko preduzetništvo kao fenomen koji okupira sve više pažnje stručne javnosti.

Za četrnaest godina postojanja programa EY Entrepreneurial Winning Women™, fokus kompanije EY usmeren je na „zlatnu sredinu“ – kompanije čiji su osnivači žene, koje su izgradile male profitabilne kompanije, ali još uvek nisu pronašle osnovne alate potrebne za održivi rast. Program identifikuje uspešne preduzetnice čija preduzeća pokazuju stvarni potencijal za dostizanje obima i pruža im podršku, resurse i pristup kako bi ubrzali njihov rast, i pomaže u jačanju njihovih sposobnosti da postanu lideri na tržištu. Istovremeno, program kreira i izvanrednu globalnu zajednicu uspešnih žena preduzetnica i promovise inspirativne priče kojih je samo u 2021. godini bilo više od 800 u skoro 50 zemalja sveta.

**EY Preduzetnik
godine™**
10 godina programa

10

Da li posedujete duh nezaustavljive ambicije?

Program EY Preduzetnik godine™ već desetu godinu promoviše
dostignuća preduzetnika koji svojim zaslugama pomeraju granice.

Saznajte više na: https://www.ey.com/sr_rs/eoy

The better the question. The better the answer.
The better the world works.

Building a better
working world

Uticaj koji je pandemija imala na preduzetništvo

Čovečanstvo je generalno optimistično i kratko pamti opasnosti koje su se nadvijale u ne tako davnoj prošlosti. Zbog toga preovlađuje utisak da je čitav svet bio potpuno zatečen pandemijom virusa COVID-19. Novi podaci otkrivaju obim štete koji ukazuje na smanjenje globalne ekonomije za procenjenih 3,5% u 2020. godini (MMF, 2021.) i globalno ekstremno siromaštvo koje se po prvi put povećava u poslednje dve decenije (UNDP, 2020). Rasprostranjena su gašenja kompanija, veliki gubici poslova i duboke recesije, a to su samo neki od neposrednih ekonomskih efekata (Svetska banka, 2020). Osim ekonomskog uticaja, COVID-19 je otkrio u nekim slučajevima i pogoršane društvene i ekološke uslove. Ovi izazovi podstakli su poteze kojima se na globalom nivou teži ka izgradnji boljeg i poslovnog okruženja i kada su lokalne zajednice u pitanju.

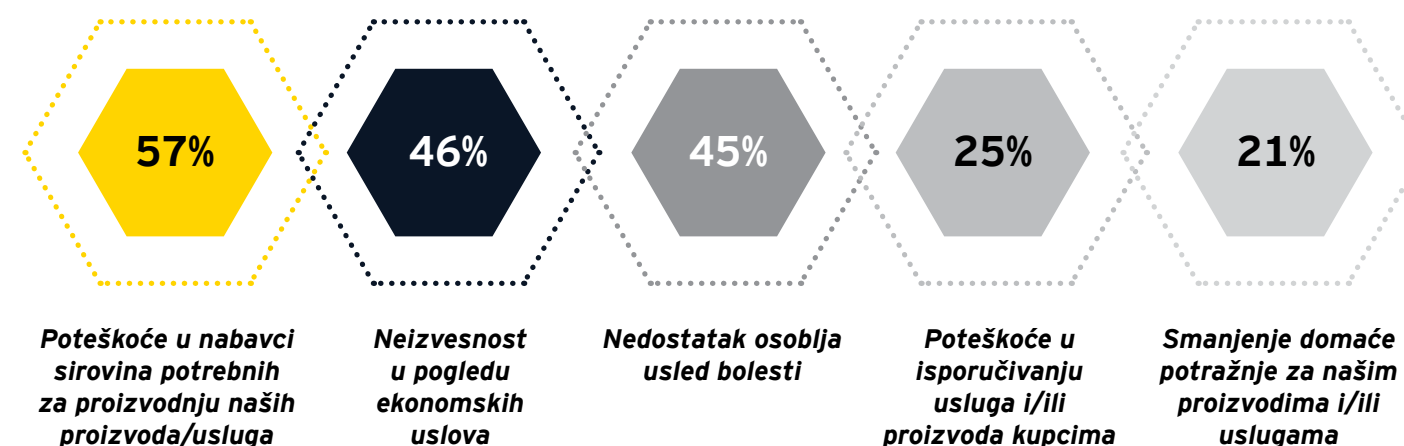
Pandemija virusa COVID-19 istovremeno je izazvala krizu potražnje i ponude koja utiče na industrijske ekosisteme i ponašanje potrošača na mnogo različitih nivoa. Nekada „jedinstvena tržišta“ poput EU ili SAD u mnogim su aspektima postala više lokalna nego ikada. Sve zbog različitih propisa i prvenstveno zdravstvenih ograničenja. Paketi pomoći za biznise kao i brojne stimulacije, već su blizu 10% svetskog BDP-a, dok se tržište rada trenutno bori sa udarom koji nedvosmisleno ukazuje na ogroman ekonomski uticaj koji je pandemija donela. Osim toga, ova kriza ne utiče samo na finansijsku sigurnost i sigurnost ljudi, poput dosadašnjih ekonomskih kriza, već i na njihovu sposobnost interakcije sa najbližima, pogađajući sve na dubljem sociološkom i psihološkom nivou. Veličinu ovih izazova pogoršava i neizvesnost - naročito u pogledu trajanja ograničenja - odgovori i reakcije vlada, kompanija, kao i samih potrošača verovatno će nas proganjati mnogo godina.

Uprkos svojoj jedinstvenosti, ova kriza, nažalost, verovatno neće ostati jedina koju pamtimo, jer su zdravstvene krize postale sve učestalije - COVID-19 je sedma međunarodna zdravstvena kriza u samo 20 godina. Ovakav tempo udara na zdravlje i zdravstvo sa svim posledicama, govori o budućim uticajima mogućih kriza, a klimatske promene sigurno neće olakšati naredne godine.

U trenutnom kriznom okruženju postaje još važnije diversifikovati vladine razvojne politike - trenutno gotovo isključivo usredsređene na privlačenje SDI (direktne strane investicije) ka aktivnoj podršci razvoja postojećeg domaćeg poslovanja. Kako je situacija takva da je u Srbiji zapravo jako mali broj velikih preduzeća u okviru ovog MSP sektora, to znači fokusiranje na podršku MMSP, a posebno zato što ona igraju ogromnu ulogu u privredi Srbije. Kao na mnogim drugim tržištima, oni igraju ključnu ulogu u stvaranju zaposlenja, a posebno u slučaju ranjivog stanovništva, pa su postali važan generator inovacija i drugih novih tehnoloških poslova. Međutim, u Srbiji su oni takođe važan generator proizvodnog znanja i veština, a oni čine 57% ukupne proizvodnje poslovnog sektora i doprinose oko 33% ukupne vrednosti robnog izvoza zemlje.

Meseci izolacije plus gubitak finansijske sigurnosti može navesti potrošače da preispitaju svoje prioritete - navike potrošača mogu doživeti dugogodišnju promenu tamo gde je dostupna kvalitetna „kod kuće“ alternativa koja će trajno povećati udeo potrošnje na život u kući. Oni koji to sebi mogu da priušte, u kuću će smestiti sve ono čega ne žele da se liše bez nepotrebnog izlaganja zarazi - sva ona roba koja može biti dostavljena, biće tražena. Postoje kategorije potrošača na koje je kriza imala najviše uticaja a koji nemaju uporedive alternative, i njihove potrošačke navike se brzo vraćaju. Posebno kada su u pitanju načini na koji provode slobodno vreme: može se očekivati da će se posete restoranima, blagajne i prodaja karata u velikoj meri vratiti unazad nakon što se reše zdravstveni rizici.

Kao rezultat pojave pandemije COVID-19 virusa, da li se Vaša kompanija suočava sa nekim od sledećih IZAZOVA?

Vanredne situacije širom sveta iznedrile su novu generaciju alata za interakciju - razmena elektronske pošte je zamenjena video alatima za poslovnu saradnju koji lako održavaju konferencije između većeg broja učesnika. U roku od nekoliko dana, uloga digitalizacije je značajno izrasla - od zabave i kupovine, preko računovodstva, virtualnih konferencija i sajmovi do visokog obrazovanja. U Nemačkoj je, na primer, četvrtina radne snage radila od kuće već dve nedelje po uvođenju vanredne situacije. **Učesnici ankete obavljene za potrebe studije EY Preduzetnički barometar, njih 101, su se u visokom procentu - 78% - izjasnili da više koriste video-konferencije nego pre početka pandemije. Internet više koristi 27%, a 73 odsto isto koliko i ranije.**

COVID-19 će gotovo sigurno ubrzati usvajanje nekih ranije ustanovljenih mera umanjenja troškova (npr. automatizacija i modularizacija), kao i transformacije (npr. D2C prodaja i diversifikacija). Neke druge tradicionalne mere se neće samo transformisati već potpuno nestati, jer će klijenti zahtevati izbegavanje besmislenih troškova, a ekosistemi i lanci snabdevanja su postali svesni rizika. Novim tehnologijama četvrte generacije industrije, kao što je 3D štampa i drugim sličnim su, do skoro odškrinuta, sada širom otvorena vrata za dalji napredak i osvajanje.

Do sada su snažne intervencije vlada u privatnim životima građana u ime opšteg dobra širom sveta prihvaćene iznenađujuće dobro. Dugoročno, ovo bi moglo delimično da produbi ili unazadi poverenje između građana i vlada. Post-covid podaci pokazuju da su države čiji građani imaju najveće poverenje u vlast i zdravstvo, brzo stigli do najviših procenata vakcinacije i do povratka normalnom životu. Međutim, ako vlade ne ispune očekivanja i na neuravnotežen način se upliću u slobodu pojedinca, poverenje će erodirati. U trenutnoj krizi, globalni lanci snabdevanja se prvenstveno posmatraju uz rizik koji donose. Sa druge strane, međunarodni lanci snabdevanja su pokretač društvenog napretka i akumulacije bogatstva i

u zemljama u razvoju, kao i u razvijenim zemljama. Pitanje koje se nameće je - u kojoj meri će globalni lanci snabdevanja preživeti krizu i koje su posledice ako se to ne desi? **Podaci iz ankete za EY Preduzetnički barometar pokazuju da je jedna od najvećih prepreka srpskih preduzetnika u prvoj post-COVID-19 godini (2021.) bila nabavka sirovina potrebnih za proizvodnju (57%) i da je pandemija imala značajan negativan uticaj baš na saradnju sa dobavljačima i lancima nabavke - 27 odsto. Ovi podaci govore da će poremećaji lanaca nabavke značajno uticati na proizvodnju i rast.**

Kriza nastala početkom 2020. godine pokazala je da nije bilo pitanje veličine države već nivoa prihvatanja ozbiljnosti pretnje - manje države koje su bile više zahvaćene prethodnim krizama (SARS 2003. Singapur, Južna Koreja) reagovale su spremnije i brže od velikih, svesnije nivoa opasnosti. Države sa velikim procentom poverenja građana uspele su bolje da zaštite živote stanovnika, baš zbog poverenja u mere koje su se bitno razlikovale od granice do granice. Očekuje se da male zemlje koje su se agilno uhvatile u koštac sa uticajem pandemije COVID-19, dobiju dodatnu međunarodnu težinu kao potvrdu za svoju mudrost uprkos njihovoj veličini.

Ne postoji precizan recept za rešavanje svetskih problema akumuliranih tokom prve godine krize koji su izbili u prvi plan tokom 2021. godine. Ipak, postoji realan stepen poverenja da će - pored neposredne borbe za likvidnost - kroz krizu, dugoročna vrednost će postati mnogo svetlija zvezda vodilja. Uz dodatnu konstataciju da su privrednici anketirani za potrebe studije EY Preduzetnički barometar ocenili da su osetili neke pozitivne efekte krize, kao na primer proširenje domaće potražnje za njihovim proizvodima ili uslugama (30%), može se optimistično gledati u naredne godine. Preduzetnici će, kao spretniji i promenljiviji deo privrede i dalje imati veliku ulogu u osnaživanju i razvoju privrede.

U koliko meri je pojava pandemije uticala na određene segmente poslovanja kompanije koju vodite?

47%

Bez uticaja na na kanale distribucije proizvoda ili usluga potrošačima

34%

Donekle pozitivan uticaj na poslovanje kompanije

Donekle negativan uticaj na ukupnu potražnju klijenata za proizvodima/uslugama

28%

Značajan negativan uticaj na saradnju sa dobavljačima i lancem nabavke

19%

30%

je pojava pandemije COVID-19 uticala pozitivno na poslovanje kompanije u vidu proširenja domaće potražnje za proizvodima ili uslugama

Dobre prakse iz sveta

Godina koju svi posmatraju kao prvu post-COVID-19 godinu, 2021. godina, bila je vreme za mnogobrojne studije sektora MMSP da bi se donekle sabrale posledice krize. Tako je u Poljskoj, na prilično malom uzorku od dvadeset preduzetničkih kompanija, ali u dva kruga istraživanja objavljena studija „Otpornost preduzetnika tokom krize COVID-19“ (Entrepreneurial Resilience in the COVID-19 Crisis).

Jedan od zadataka ove studije bilo je pitanje da li preduzetnici doživljavaju krizu kao priliku da uvedu određene promene ili čak nove proizvode ili usluge, što je jedna od ključnih karakteristika preduzetničke elastičnosti. Ispostavilo se da su odgovori na krizu COVID-19 jako raznovrsni, čak i u malom uzorku. Najčešće strategije su smanjenje imovine, smanjenje troškova i akumulacija prihoda - slede prilagođavanje ponude klijenata, usvajanje novih modela cena i partnerstvo sa konkurentima.

Mala preduzeća su obično fleksibilnija i u stanju su da brže reaguju na spoljne šokove, naročito kada vremenom izgrade otporniju organizacionu strukturu. Prema istraživanjima, najotpornije kompanije su one koje su pojednostavile svoje strategije, fokusirajući se na najefikasnije aktivnosti usmerene ka kupcima.

U slučaju krize izazvane pojavom COVID-19 pandemije ta strategija je bila digitalizacija - čak su neki od anketiranih preduzetnika podvukli da ih je kriza prisilila na digitalnu revoluciju koja se ispostavila pozitivnom. Sa novim pogledom na mogućnosti digitalnih tehnologija pojavio se i optimizam. Neki su investirali u onlajn obuku, što je pomoglo da digitalizuju svoje usluge; neki su planirali da razviju nove usluge kao sporednu aktivnost; neki su angažovali marketing agencije za oglašavanje svojih usluga na internetu; a neki su izmislili nove proizvode. Sve strategije su bile uspešne, kao što je potvrđeno u drugom krugu studije.

Prema Podacima Biroa za ekonomske informacije KRD-a (2020), samo 5,6% mikro i malih preduzeća u Poljskoj moglo bi da premesti svoju delatnost onlajn. 42% bi to moglo delimično da uradi, dok više od 50 odsto uopšte nema tu mogućnost. U drugom krugu intervjuja mnogi ispitanici bili su iznenađeni netraženom podrškom koju su dobili od svojih klijenata, a koja je pomogla njihovoj kompaniji da preživi poslednjih nekoliko meseci sa relativnom stabilnošću.

Krajem 2020. godine Francuska je zabeležila najveći pad BDP-a od 1949. godine - 5,8 odsto - od 1949. godine. U isto vreme u SAD, brojke nezaposlenih su prešle 40 miliona. Posledice krize zbog različitih mera država su bitno različite - osnivačima biznisa će biti potrebni vrlo različiti akcioni planovi u zavisnosti od sektora i industrije. Preduzetnici koji se bave onlajn kupovinom, dostavom hrane, video igrama ili video konferencijskim industrijama, koji su procvetali skoro u trenu kada je počela kriza, imaju potpuno drugačiju sliku od onih koji se bave hotelijerstvom, vode restoran, imaju maloprodaju ili su u sportskoj ili industriji zabave.

Oni preduzetnici u sektorima pogođenim COVID-19 krizom, trebalo bi da budu spremni da izgube 50 do 80 odsto svog prometa, kao i veliki deo svoje tržišne vrednosti. Na primer, urbani e-skuter startup Lime, nekadašnja „jednorog“ kompanija, čija je vrednost krajem 2019. godine bila procenjena na 2,4 milijarde dolara izgubila je skoro 80% vrednosti do maja 2020. godine, kada je Uber koji je planirao da uloži novac u ovaj startup i da kasnije izvrši akviziciju procenio Lime na samo 510 miliona dolara.

Ditto za Airbnb, platforma za kratkoročno iznajmljivanje stanova je takođe bila zvezda poslednjih godina - Airbnb je planirao da uđe na berzu 2020. godine, ali će IPO sada biti odložen. Prema pisanju Fajnenšel tajmsa, kompanija je smanjila svoju potencijalnu tržišnu vrednost, 31 na 26 milijardi dolara. I ne samo to - Airbnb je tokom 2020. objavio da otpušta oko 1.900 članova osoblja što je 25 odsto svoje radne snage - jer se bori sa usporavanjem poslovanja. Ono što ipak ohrabruje je činjenica da su neke od najinteresantnijih i najuticajnijih kompanija nastale u baš u vreme prethodne krize - Google, eBay, LinkedIn... posle 2001 i Uber, Airbnb, Instagram, WhatsApp nakon finansijske krize 2008. godine. To znači da i krize donose velike mogućnosti.

Pandemija COVID-19 predstavlja izazov bez presedana na mnogo načina - prvo, ugrožava živote miliona ljudi širom sveta, do kraja juna 2021. godine se broj umrlih u svetu procenjuje na skoro četiri miliona . Dalje, ali ne manje važno preporuke za socijalno distanciranje, zbog suzbijanja virusa, posebno su uticale na sektor usluga, oblast u kojoj je fizička blizina često važna i sektor koji više zavisi od mikro i malih preduzeća nego od proizvodnog sektora.

Zbog toga je COVID-19 direktno uticao na samozaposlene pojedince više nego zaposlena lica i mala preduzeća više nego velika preduzeća, kako u Evropi, tako i u SAD. Istraživanje koje je sproveo NBER (National Bureau of Economic Research, USA) na više od 5800 malih preduzeća u SAD pokazalo je da se očekuje da će 43 odsto malih firmi biti zatvoreno do decembra 2020. godine. Najviše su pogođene male kompanije u ugostiteljstvu, maloprodaji, ličnim uslugama, industriji zabave, kao i umetnosti. Istraživanje koje je sproveo Savet za povezanu trgovinu na više od 5.016 evropskih malih i srednjih preduzeća sprovedeno u novembru - decembru 2020. godine pokazalo je da su praktično sva mala i srednja preduzeća pogođena, sa prosečnim smanjenjem prodaje od 20 odsto i smanjenjem od 16 odsto broja kupaca . Dalje, podaci govore da je u SAD broj vlasnika preduzeća pao sa 15 miliona u februaru 2020. na 11,7 miliona dva meseca kasnije u aprilu. U Velikoj Britaniji je stopa nezaposlenosti skočila na najviši nivo od 2017. godine jer je pandemija nastavila da utiče na radna mesta.

Iz svega navedenog vidi se kako su se bogate i razvijene države nosile sa COVID-19 krizom, pa bi možda bilo interesantno navesti podatke iz manje razvijenih delova sveta - kao što je Afrika, sa osvrtom na Etiopiju - Mala i srednja preduzeća u Etiopiji su su svakako suočila sa velikim izazovima od kada je počela pandemija. I pre COVID-19 krize makroekonomija ove afričke države bila je izazovna, sa rizikom od dužničkih tegoba, niskom nivou mobilizacije domaćih resursa, visokom inflacijom,

visokoj nezaposlenosti, niskim deviznim rezervama i značajnim pritiskom na devizni kurs. Socijalni nemiri doveli su do sukoba, gubitka života i imovine i, po poslednjem prebrojavanju, 1,7 miliona interno raseljenih lica. Zato ne čudi podatak da je više od 30 odsto malih i srednjih preduzeća u Etiopiji ugroženo, uglavnom u urbanim sredinama i onima ugrađenim u lance snabdevanja malom proizvodnjom, izvozom, građevinarstvom i uslužnom industrijom. Kumulativni gubitak radnih mesta se procenjuje na 1,6 do 2,4 miliona radnih mesta, u zavisnosti od trajanja krize što čini 10-15% manje zaposlenih.

Ono što još zabrinjava su pretpostavke da bi poljoprivredna proizvodnja mogla da padne za 30 odsto ako se proizvođači vrate na prethodni način proizvodnje. U Etiopiji, na žalost, ne postoji finansijska podrška za radnike i mala preduzeća koji su ostali bez posla iz različitih ekonomskih i drugih razloga. Finansiranje se takođe može naći, delimično, ako ne u potpunosti, iz nekih prilagođavanja budžetskih izdvajanja i podsticaja.

U prvih mah zatečene, a i uzdržane vlade su zatim na krizu odgovarale setom mera za podršku sektoru MMSP - u SAD, preko Programa zaštite plata (JPP) sa obimom od 650 milijardi dolara tokom rane faze pandemije. Preko SBA (Small Business Administration) obezbeđeni su krediti preko banaka, kreditnih sindikata i drugih finansijskih institucija sa ciljem da mala preduzeća ostanu otvorena i zadrže zaposlene.

U Velikoj Britaniji, vlada je sprovela Koronavirus šemu zadržavanja radnih mesta (CJRS) (popularno poznatu kao „Furlough“ šema) za najamne radnike. CJRS (Coronavirus Job Retention Scheme) pokriva 80% plata zaposlenih do maksimalnih 2.500 funti mesečno. Nakon što je prvobitno ignorisala 4,6 miliona samozaposlenih, Vlada Velike Britanije najavila je program podrške za samozaposlene (Self-Employment Income Support Scheme), kojom su dodeljena bespovratna sredstva u odnosu na 70 odsto prosečnog mesečnog profita obračunatog iz poreskih prijava za 2018. i 2019. godinu. Ova šema se odnosila samo na one samozaposlene koji su zaradili manje od 50.000 funti profita za relevantan period .

U Kini su mere počele u februaru 2020. godine, kada je kineska centralna banka odblokirala produženje, ili obnavljanje kredita kompanijama i najavila smanjenje obaveznog odnosa rezervi banaka. Vlada je predstavila paket za podršku digitalizaciji MMSP - jedna od mera je bilo odloženo plaćanje poreza za mala i srednja preduzeća, smanjenje troškova zakupa, odricanje od administrativnih dažbina, subvencionisanje R&D troškova za mala i srednja preduzeća, subvencije za socijalno osiguranje, subvencije za obuku i kupovinu teleradnih usluga i dodatna sredstva za podsticanje kredita MSP . U izveštaju GEM za 2020. godinu pominje se da su 54 nacionalne vlade donele odluke i akcije hitne politike kao odgovor na pandemiju COVID-19 . Do sada nezabeležene količine državne pomoći kanalisane su u širenje ekonomija širom sveta.

Mala preduzeća su obično fleksibilnija i u stanju su da brže reaguju na spoljne šokove, naročito kada vremenom izgrade otporniju organizacionu strukturu. Prema istraživanjima, najotpornije kompanije su one koje su pojednostavile svoje strategije, fokusirajući se na najefikasnije aktivnosti usmerene ka kupcima.

Kada ne možeš da promeniš pravac vetra, kako da ostaneš na pravom putu?

Saznajte kako Vam EY može pomoći da unapredite svoje poslovanje
na ey.com/sr_rs

Revizija i povezane usluge | Poresko savetovanje | Podrška pri
poslovnim transakcijama | Poslovno savetovanje

The better the question. The better the answer.
The better the world works.

Značaj mera pomoći za MSP sektor Republike Srbije i budućnost

Mere pomoći za poslovanje MSP

Preduzetničko poslovanje, naročito posmatrano iz perspektive osnivača kompanija, često na prvi pogled deluje kao poduhvat „sam protiv svih“ – na prvom mestu, ako se izuzme podrška porodice i najbližih saradnika, ako takvih ima, okolina ne gleda dobronamerno na promene poslovnih ambicija, usmerenja i osamostaljenja, pogotovo u manjim sredinama. Mnogi preduzetnici su čekali i po nekoliko godina da u svom bliskom okruženju dobiju potvrdu da su izabrali pravi put kada su osnovali kompaniju. Zbog takvih iskustava jako je važno da se preduzetništvo afirmiše kao poželjna grana poslovanja i da donosioci odluka stvaraju što povoljniju poslovnu klimu za ovaj deo privrede.

Sektor mikro, malih i srednjih preduzeća, po podacima iz Agencije za privredne registre, u Srbiji ima blizu pola miliona registrovanih preduzeća – ako je poznato da broj zaposlenih ide od jednog, pa do nekoliko hiljada, lako je izračunati koji je to broj zaposlenih, odnosno broj porodica koje žive zahvaljujući ovom sektoru. Brojevi koje dobijemo u ovakvim računicama govore da je jako važno da države pruže podršku preduzetnicima, a naročito pomoć kada bez nje ne mogu.

Iako najagilniji deo privrede, preduzetnici nisu uvek i najspremniji za promene – možda im treba manje vremena da promene planove, ali su im često potrebni dodatni izvori finansiranja dok ne dođe do realizacije novih. U turbulentnim uslovima poslovanja, kakve su bile prethodne dve godine, preduzetnici su češće posezali za merama pomoći koje su pružale države.

U Srbiji je, po rezultatima ankete sprovedene za studiju EY Preduzetnički barometar, preko 58% od 101 anketiranog preduzetnika koristilo uplatu minimalne zarade po svakom zaposlenom, što je za jedva jedan odsto manje nego prošle godine. Treba pomenuti da je 54 odsto anketiranih ovu meru pomoći ocenilo kao značajan doprinos poslovanju, dok je meru odlaganja poreskih obaveza njih 60% ocenilo kao mali doprinos poslovanju – uprkos takvoj oceni njih skoro 56 % iskoristilo je ovu mogućnost, koju je u 2020. godini koristilo 58 odsto anketiranih. Ovako slični procenti govore da su mere Vlade Republike Srbije značile preduzetnicima, čak iako su imali da ispune potrebne uslove da bi pristupili ovim merama (da se obavežu da u narednih 6 meseci neće otpustiti ni jednog zaposlenog, na primer.)

Turbulentnih trideset godina na teritoriji Zapadnog Balkana, počev od devedesetih godina XX veka, posebno u Srbiji, započeti su teškim vremenima ratova, a zatim posebno bolnom tranzicijom. Svi navedeni elementi doveli su do usporenog razvoja privrede i tržišnih uslova, pa ne čudi što je značaj malih i srednjih preduzeća mnogo ranije shvaćen u Evropskoj Uniji i u razvijenijim zemljama Zapada – zbog toga se u tim sredinama mnogo više radi na afirmaciji preduzetništva i stoga se lakše nalaze načini da se ovom sektoru pomogne. Postoji daleko više organizacija i agencija koje se bave rešavanjem problema u preduzetništvu i koje nude pomoć, u najvećem broju slučajeva konsultacije i obuke za pristupanje finansiranju, ili za prikupljanje potrebnih fondova.

57%

ispitanika smatra da odložene otplate kredita prema bankama imaju mali doprinos poslovanju

54%

ispitanika smatra da uplata minimalne zarade po svakom zaposlenom značajno doprinosi poslovanju

42%

ispitanika smatra da krediti kod Fonda za Razvoj Srbije ne doprinose poslovanju

Tako Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) ima čitav sektor koji se bavi preduzetnicima OECD SME, kao i veliki broj projekata koje se tiču razvoja preduzetništva: program LEED – lokalno zapošljavanje i ekonomski razvoj, preduzetništvo među mladima, preduzetništvo među ženama što olakšava prve korake novih osnivača kompanija, bilo da su u pitanju mikro, mala ili srednja preduzeća.

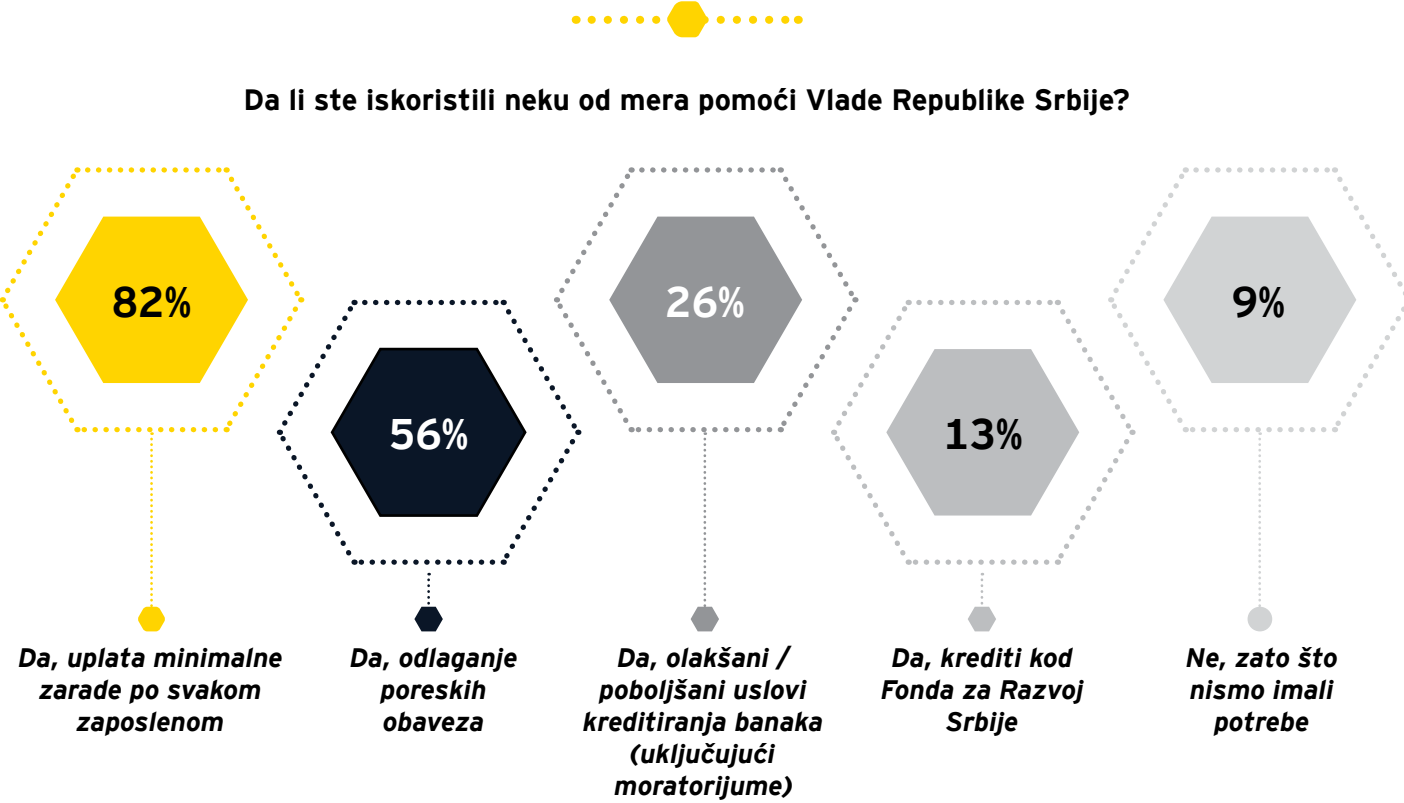
„Razvoj preduzetništva je važan uslov za postizanje cilja pametnog, održivog i inkluzivnog rasta utvrđenog u strategiji Evropa 2020.“ kako se navodi u projektu „Preduzetništvo – podrška za nezaposlene u Sloveniji“. Ovaj projekat naglašava da je preduzetništvo način na koji može da se reaguje na nove ekonomske izazove, stvaranje radnih mesta i borbu protiv socijalne i finansijske isključenosti. Za nezaposlene, preduzetništvo nudi osnažujući put nazad u zapošljavanje, ali se stvaranje biznisa i samozapošljavanje ne koriste široko kao deo aktivne politike tržišta rada. Ovaj projekat je deo niza projekata brze procene politike o inkluzivnim preduzetničkim politikama i programima koje sprovodi Program Lokalnog ekonomskog i razvoja zapošljavanja (LEED) Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) u saradnji sa Generalnom direkcijom za zapošljavanje, socijalna pitanja i uključivanje Evropske komisije. Evropska Unija je u saradnji sa Vladom Republike Srbije osnovala nekoliko programa kod nas koji su bili od velike pomoći preduzetnicima – tako je EU PRO 2019. godine objavio drugi poziv za dodelu bespovratnih sredstava preduzetnicima, mikro i malim preduzećima.

Osnovna namera je pružanje podrške malim biznisima i unapređenje konkurentnosti lokalne privrede, a za realizaciju programa bilo je izdvojeno 2.5 miliona evra. Sredstva su namenjena nabavci opreme i uvođenje usluga kojima bi se postiglo unapređenje proizvodnje i povećanje zaposlenosti kroz povećani tržišni potencijal subjekata.

Po ugledu na EU, a u okviru sopstvenih mogućnosti, Ministarstvo privrede Republike Srbije poslednjih nekoliko godina razvija aktivniju saradnju i podršku preduzetništvu pa su tokom 2021. godine organizovani javni pozivi za dodelu bespovratnih sredstava a u okviru Programa podsticanja preduzetništva kroz razvojne projekte u 2021. godini – pozivi su obuhvatili preduzetnike, žene preduzetnike i mlade koji započinju prvi posao. Slični konkursi su najavljeni i za 2022. godinu.

Države pomažu preduzetnicima koliko mogu, a njihova pomoć je najvažnija u najstresnijim trenucima – kada su problemi preveliki da bi ih kompanije rešavale same. Sa takvom situacijom su svi suočeni od početka pandemije virusa COVID-19 i od tada sve češće preduzetnici posežu za državnom pomoći.

Prema anketi sprovedenoj u cilju studije EY Preduzetnički barometar, 56 odsto anketiranih preduzetnika smatra da će im u budućnosti biti potrebna direktna pomoć od države, da bi prebrodili uticaje pandemije na poslovanje. Dok 51 odsto smatra da će se okrenuti bankarskim kreditima, a 29% smatra da će im biti potrebna pomoć za pristup tržištu ili alternativnim kanalima prodaje. Deo ankete EY Preduzetnički barometar koji ohrabruje je izbor 49% anketiranih vlasnika kompanija (od njih 101) koji procenjuju uslove za preduzetničko poslovanje u Srbiji danas kao povoljne. Uz to, skoro niko od učesnika ankete ne razmatra kao verovatnu opciju da trajno zatvori kompaniju ukoliko se ponovi scenario koji uključuje vanredno stanje, iz marta 2020. godine – 98% je ovu opciju ocenilo kao malo verovatnu što govori o spremnosti preduzetnika da se uhvate u koštac sa novim potresima koje im budućnost može doneti.

Iako najagilniji deo privrede, preduzetnici nisu uvek i najspremniji za promene – možda im treba manje vremena da promene planove, ali su im često potrebni dodatni izvori finansiranja dok ne dođe do realizacije novih. U turbulentnim uslovima poslovanja, kakve su bile prethodne dve godine, preduzetnici su češće posezali za merama pomoći koje su pružale države.

Brige preduzetnika

Preduzetništvo je po jednoj od definicija „proces stvaranja novog preduzeća koji sa sobom nosi rizike, a u cilju stvaranja profita. Preduzetništvo je u isto vreme proces, angažman i spremnost da se organizuju i realizuju poslovne ideje.“

Često je preduzetništvo i vid pobune - protiv ustaljenih načina rada, učeurenih tokova misli i prevaziđenih tehnoloških rešenja, borbe za slobodu (misli, načina rada, radnog vremena), a nekad i opstanak - kada je samozapošljavanje jedino rešenje nezaposlenosti. Stoga je preduzetništvo jedna vrlo komplikovana oblast privrede i poslovanja i nije je lako definisati, niti opisati. Sam preduzetnički proces bi trebalo da se sastoji iz 4 faze: identifikacija i procena šanse, razvoj biznis plana, obezbeđivanje resursa i upravljanje novim poslom/ organizacijom. Ove četiri faze se uobičajeno prožimaju i često se ide nekim skraćenim putem, sve dok se ne ustanovi šta nedostaje. Kada su u pitanju mikro preduzeća, gde je broj zaposlenih minimalan, čest scenario je i potpuno intuitivno započinjanje i vođenje poslovanja, uz dodatno informisanje i prilagođavanje.

Jedna od glavnih briga preduzetnika, kako se vremenom ispostavilo, je nedostatak finansijskih sredstava jer 50 odsto malih preduzeća propadne pre nego što proslavi petogodišnjicu rada. Promenljivo i trustno poslovno okruženje nije samo odlika zemalja koje su van granica EU - tokom 2011. godine u Belgiji je bankrotiralo 10.000 kompanija. U Srbiji jedva tri odsto preduzetnika ima hrabrosti da ponovo investira nakon poslovnog neuspeha (i to su rezultati pre COVID-19 krize), pa se preduzetnici sa pravom boje da li će imati dovoljno sredstava za održavanje poslovanja.

Istraživanje kompanije Dunn and Bradstreet pokazalo je da je čak u 79 odsto slučajeva razlog gašenja preduzeća to što nisu imala dovoljno novca na početku - time snovi o ulaganju manje količine novca na osnovu koje će se stvoriti daleko veća za kratko vreme, padaju u vodu. Investiranje u pokretanje novog biznisa, bilo da se radi o proizvodnoj ili uslužnoj delatnosti mora uslediti posle planiranja koje na samom početku uključuje gubitke ili „pozitivnu nulu“, koliko god da se kasnije posao proširi i donese dobiti. Sa druge strane, ovogodišnje istraživanje kompanije EY Preduzetnički barometar pokazuje da je 70% anketiranih (od stojijednog učesnika) posluje u svojoj prvoj kompaniji, pri čemu je 40% kompanija osnovano pre više od 20 godina. Slični rezultati bili su i prethodne dve godine, gde je ovaj procenat varirao od 70 do 73 odsto.

Inovativnost i jedinstvenost ideje je još jedan segment poslovanja koji brine preduzetnike - da li će u pravo vreme početi sa plasiranjem novih proizvoda/usluga, da li će zakasniti i tako ostati bez mesta u krugu uspešnih preduzeća i da li će tržište biti spremno i blagonaklono. Nabrojani su rizici koji prate svakoga ko je ušao u preduzetničke vode, spreman za bure koje donosi savremeni poslovni svet. Ipak, uvek postoje načini koji će jednog proizvođača izdvojiti od drugih, najčešće je u pitaju odnos cene i kvaliteta, a u poslednje vreme i prisutnost i vidljivost na internetu - 54 odsto učesnika ankete za EY Preduzetnički barometar

Mala preduzeća su obično fleksibilnija i u stanju su da brže reaguju na spoljne šokove, naročito kada vremenom izgrade otporniju organizacionu strukturu. Prema istraživanjima, najotpornije kompanije su one koje su pojednostavile svoje strategije, fokusirajući se na najefikasnije aktivnosti usmerene ka kupcima.

je povećalo svoju internet prodaju 2021. godine u odnosu na 2020. godinu. Navike kupaca se menjaju, vreme koje su zaposleni ljudi spremni da provedu u direktnoj kupovini se smanjuje uz nezaobilazni momenat izbegavanje rizičnih kontakata koji još više doprinosi porastu internet prodaje. Podaci NBS govore da je tokom 2021. godine vrednost online transakcija porasla za 99% a da je ukupan iznos bio oko 25 milijardi dinara. COVID-19 kriza donela je i promene načina poslovanja u svim kompanijama čiji poslovni procesi nisu zahtevali fizičko prisustvo radnika pa je, po statistikama iz 2021. godine preko 78% preduzetnika više koristilo video konferencije nego u prethodnom periodu.

Nagle promene uslova tržišta na svetskom nivou (COVID-19 kriza, nova žarišta političkih kriza i nesuglasicama izazvane sankcije, zastoji u drumskom teretnom saobraćaju zbog pojačanih zdravstvenih kontrola i slični problemi) dovode do još jedne važne stavke o kojoj preduzetnici brinu - koliko će dugo uslovi poslovanja prema kojima su razvijali svoje planove ostati isti da ne bi došlo do poremećaja u razvoju i u krajnjoj liniji, opstanku. Koliko se pretnje po uspešno poslovanje i esencijalni problemi brzo menjaju govore i podaci iz 2019. godine po kojima je 90% ispitanika kao najveću neizvesnost i brigu navodilo nedostatak kvalitetne radne snage dok su već 2020. najveći izazov, po mišljenju 73% anketiranih, bili problemi vezani za prodaju. U prethodnoj, 2021. godini, kao prvoj post-COVID19 godini, u kojoj je donekle došlo do

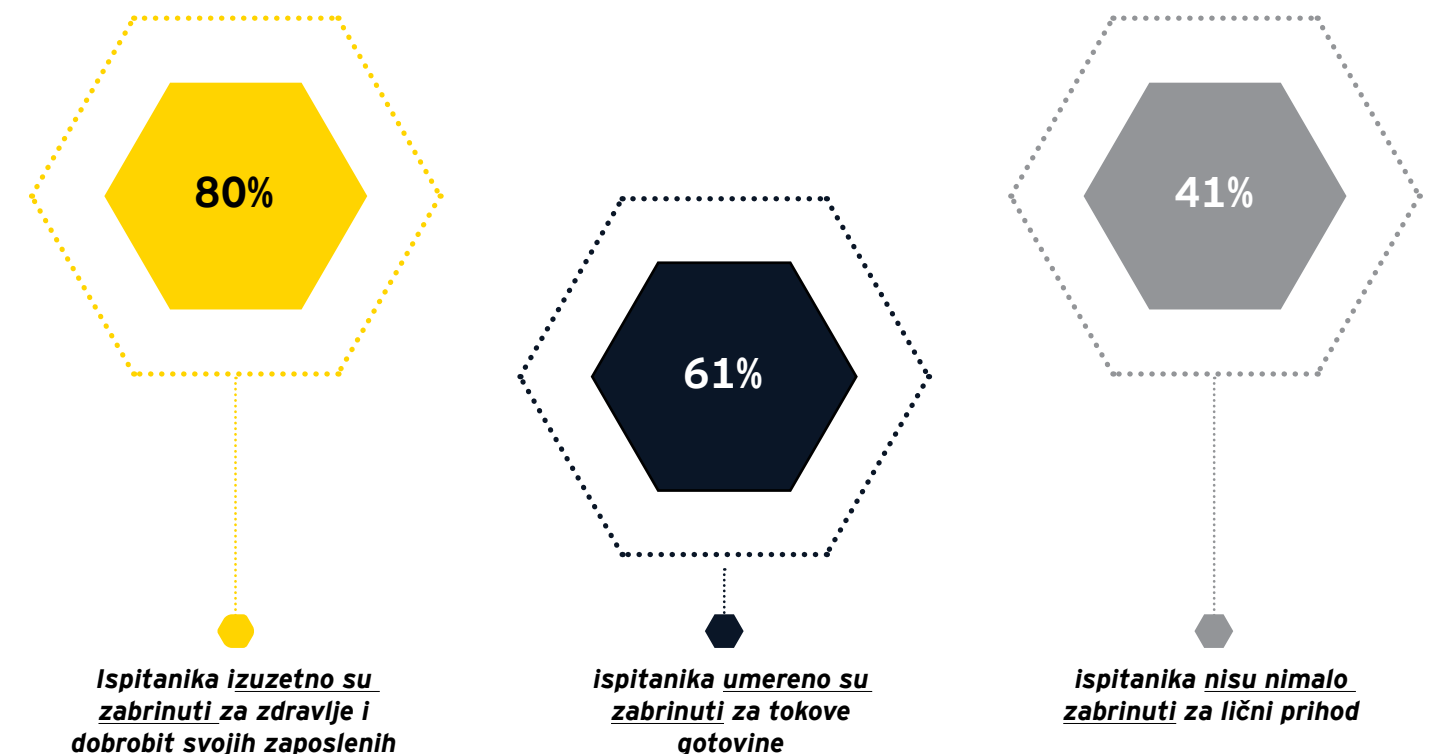
stabilizacije uslova poslovanja najveća briga preduzetnika je bila nabavka odnosno poteškoće u nabavci sirovina potrebnih za proizvodnju proizvoda ili kreiranje usluga. Sve nabrajano nedvosmisleno govori da su preduzetnici primorani da budu agilni, spremni na promene i iznad svega snalažljivi, neustrašivi i kreativni - da bi obezbedili opstanak i rast svojih kompanija. Zato ne čudi podatak koji kaže da blizu 60 odsto preduzetnika radi između 8 i 10 sati dnevno, što svakako ukazuje na posvećenost i želju za boljim rezultatima.

Tokom pandemije COVID-19 virusa, anketirane preduzetnike najviše je brinulo zdravlje i dobrobit svojih zaposlenih (80%), zatim su iskazali umerenu zabrinutost kada su u pitanju tokovi gotovine, dok je za lični prihod zabrinuto 51% ispitanika, a 41% njih tvrdi da nisu ni malo zabrinuti kada je ova stavka u pitanju. Sa druge strane, ovogodišnji ispitanici iskazali su zabrinutost i za lično zdravstveno i mentalno stanje (50%), a to prati i strah od gubitka klijenata, pa čak 42% anketiranih preduzetnika priznaje da ih ova prepreka izuzetno brine.

Preduzetnici su pre svega poslovni ljudi koji su sledili svoj san - bilo da su samostalnim poslovanjem rešavali svoju egzistenciju, sledili želju da sami nešto stvore i prodaju ili u nekom neizvesnom trenutku odlučili da uzmu svoju sudbinu u ruke, karakteriše ih odlučnost i upornost. Na kraju - važno je imati ideju, prave informacije, dobru finansijsku potporu i želju za mnogo rada koji pobeđuje u neizvesnoj tržišnoj trci.

Šta vas je naviše brinulo tokom pandemije virusa COVID-19?

Potencijalni ishodi poslovanja u budućnosti

Budućnost je zamišljeno doba koje svi čekamo sa ushićenjem i nadom da će u njoj biti ostvareni svi naši planovi. Budućnost je takođe neopipljivi trenutak u vremenu koji je često izvestan, ali i nedostupan – to je tačka koja čeka da postane sadašnjost i potvrdi težnje i stremljenja.

U poslovanju, to je rezultat poslovnog planiranja i na nju utiče mnogo različitih faktora među kojima su i oni potpuno nepredvidivi i na koje uopšte ne može da se utiče – sve što je moguće uraditi se svodi na proračunati rizik. Takvi turbulentni uznemirujući faktori mogu da budu prirodne katastrofe, sa kakvim se delovi sveta suočavaju u prethodnom desetleću (poplave, požari, razorni zemljotresi) kao i zdravstvene – pandemija virusa SARS kao prva pandemija u 21. veku , a zatim i njen mnogo opasniji i rašireniji oblik COVID-19 sa čijim se delovanjem ceo svet još uvek bori – a kao takve teško se predviđaju i najčešće su pogubne za neke oblike poslovanja. Nabrojano, uz mnogo dodatnih faktora koji se menjaju, od industrije do industrije, po kontinentima i vremenskim zonama su potencijalne opasnosti za poslovanje i značajne brige preduzetnika i željene ishode poslovanja u budućnosti.

Preduzetnici su začetnici sopstvenog poslovanja i njihovim karakteristikama, u okruženju se najčešće smatraju snalažljivim, sposobnim i pronicljivim. Ono što se često zaboravlja je, da bi uspeali, preduzetnici moraju odlično da vladaju vremenom na nekoliko načina – da imaju dovoljno vremena za sopstveni biznis, kao i da imaju osećaj za „pravi“ trenutak kada će plasirati svoj proizvod ili uslugu. Pored toga, važno je da imaju strpljenje i finansijske izvore koji će im omogućiti da sačekaju da se njihova ponuda razvije i prihvati, u šta se može uračunati i dobro poznavanje tržišta. Ono što krasi

sve preduzetnike, naročito one koji tek počinju je spoznaja da su cela kompanija u jednoj osobi – da su spremni da obavljaju više različitih poslova, sve dok ne dođu do tačke kada mogu da povećaju broj zaposlenih. Važna je i vera u sopstveni proizvod kao i mreža poznanika, prijatelja i korisnika . Sve ovo se može računati kao svojevrsna poslovna inteligencija koja izdvaja one koji su predodređeni za uspeh – tako se stvara baza koja je dovoljno jaka da može da izdrži potrese i promene koje donosi neizvesno sutra.

U istraživanju obavljenom tokom 2021. godine, a za potrebe studije EY Preduzetnički barometar, učestvovali su preduzetnici i preduzetnice iz Srbije, ukupno njih 101 koji vode snažnom brozastuće kompanije. Odgovarajući na pitanja iz studije imali su priliku da podele svoje najveće brige vezane za poslovanje, kao i planove za budućnost. Poredeći podatke sa onima iz prethodnih godina, može se zaključiti da svaka nova godina donosi novi izazove pa je tako 2019. godine 90 odsto preduzetnika kao najveći problem navelo nalaženje odgovarajućeg kadra za svoja preduzeća. Naredne, 2020. godine kada su se svi suočili sa pandemijom, najveća briga za 73% anketiranih bili su problemi na strani prodaje, dok su 2021. godinu obeležile poteškoće u nabavci sirovina za proizvodnju, kod 58 odsto anketiranih, kao direktna posledica COVID-19 krize.

Sledeći zabrinjavajući element (47%) na koji su se osvrnuli preduzetnici u 2021. godini je neizvesnost u pogledu ekonomskih uslova u Srbiji, kao i okruženju – 53 odsto preduzetnika koji su uzeli učešće u anketi su izjavili da se njihovo poslovanje oslanja na uvoz i izvoz – dok je na trećem mestu nedostatak osoblja usled bolesti, za koji se opredelilo 44% anketiranih.

COVID-19 je prouzrokovao najveći i najbrži zaokret u promeni ljudskog ponašanja ikada jer je u 2020. godini ceo svet pogodio nezabeleženi poremećaj uobičajenog poslovanja. Od ubrzane digitalizacije radnih mesta sa milionima koji iznenada rade od kuće, preko potpunog zaustavljanja pojedinih proizvodnih procesa do proizvođača koji zapravo menjaju proizvodnju i svoje proizvode kako bi pomogli svetu da se izbori sa novim i iznenadnim potrebama, nikada ranije poslovni svet nije video ili doživeo ovakve potrese. COVID-19 planetarnu poslovnu krizu i promene u preduzećima širom sveta, bez obzira na veličinu, način proizvodnje ili obim poslovanja, mnogi su poredili sa Velikom svetskom recesijom iz 2008. godine, pa i turbulencijama koje je svet doživeo u Drugom svetskom ratu.

Uprkos neizvesnim uslovima poslovanja i nedoumicama vezanim za budućnost, ohrabruju podaci koje su izneli vlasnici ovih uspešnih kompanija koji su odgovarali na pitanja tima revizorsko-konsultantske kompanije EY. Čak ukoliko se ponovi scenario iz marta 2020. godine, sa potpunim zatvaranjem državnih granica i zabranama kretanja, vrlo mali procenat anketiranih, malo preko 2% bi razmotrilo opciju da zatvori svoje preduzeće, 10 odsto preduzetnika bi se opredelilo da smanji plate zaposlenima, dok bi 9% kao sigurnu opciju izabralo smanjenje broja zaposlenih za više od 10%. Statistika pokazuje da je, u datim uslovima, najveća briga vlasnika kompanija (80%) zdravlje i dobrobit zaposlenih, dok je na poslednjem mestu, sa 7 odsto odgovora, briga za lični prihod.

Razmatrajući najgori mogući scenario, ponavljanje skoro nemogućih uslova za poslovanje, iz navedenog se vidi da su planovi za budućnost mnogo optimističniji i da su preduzetnici, posle dve godine borbe sa COVID-19 uslovima poslovanja sigurni da su na neki način spremni za nove izazove.

U slučaju narednog talasa pandemije koji bi doveo do ponovnog uvođenja mera koje su bile na snazi tokom proleća 2020.godine, kolikobi sledeće ishodi bili verovatni za Vašu kompaniju?

98%

ispitanika smatra da je trajno zatvaranje kompanije malo verovatno

39%

ispitanika razmatra opciju daljeg smanjenja plata zaposlenih

10%

ispitanika smatraju da će sigurno smanjiti broj zaposlenih za više od 10%

Dobre prakse iz sveta

Svet je stao u martu 2020. godine suočen sa nesvakidašnjim događajima. Još jednom je svima postalo jasno koliko je taj isti svet mali i da se dešavanja sa jednog dela vrlo brzo i lako prenose na drugi deo planete. U prvi mah su preovladali strah i neizvesnost, a zatim je počelo privikavanje na novo sada. COVID-19 uneo je pometnju kakvu odavno nismo doživeli, iako je nepunih dvadeset godina ranije postojala slična zaraza, ali pošto je na neki način bila lokalizovana, čini se da ostatak sveta nije shvatio upozorenje na neki gori mogući scenario, kakav se i realizovao. Posle prvobitne paralize poslovnog i društvenog života postalo je jasno da se moraju pronaći načini kojima se mogu zaštititi privreda, trgovinski lanci, poslovanje i život uopšte.

Veliki sistemi u sebi imaju mogućnosti i snage da prevaziđu neočekivane turbulencije, čak i kada nisu kratkotrajne, ali je preduzetnicima potrebna pomoć, naročito ako se radi o mikro, malim i srednjim preduzećima. Da bi zaštitili najagilnije delove svojih privreda, kako se na preduzetništvo gleda, države su uobličile sisteme pomoći kao i različite finansijske benefite. Procenjuje se da u svetu postoji oko 582 miliona preduzetnika što znači da je svaka trinaesta osoba - preduzetnik. To je značajan globalni pokazatelj važnosti ovog sektora proizvodnje ili pružanja usluga.

Sabirajući utiske o načinima pomoći, preovlađuje jedan - države su u prvom redu pojednostavile pristup informacijama od značaja i ubrzale procedure. Tako je u SAD, između ostalog, napravljen interaktivni alat „Indeks preduzetničkog kapaciteta“ za praćenje napretka dok savezne države grade preduzetničke ekosisteme kako bi zadržale prilike za posao i ekonomski razvoj koje pružaju mlade, dinamične kompanije. Rešenje koje se predlaže državama je slojevito i sadrži nekoliko koraka - finansiranje organizacija koje podržavaju preduzetnike, podrška preduzetničkom rizičnom kapitalu na državnom nivou, poboljšanje tehničkih uslova (ojačavanje mreže interneta velikih brzina), investiranje u visoko obrazovanje sa naglaskom na preduzetnički način razmišljanja što sve rezultira modernijem pristupu poslovanju. U podržavanju i promociji preduzetništva učestvuju i ambasade SAD - jedan od projekata je podrška ženama preduzeticama kao i studentima preduzetništva u Kostariki .

Evropske države, takođe, što samostalno, a što preko organizacija Evropske Unije pomažu razvoj preduzetništva i sprovode mere kojima mogu da ublaže efekte zdravstvene krize koja je značajno poremetila uslove poslovanja. Na kraju 2018. godine u Velikoj Britaniji je bilo 5.7 miliona malih preduzeća i na dnevnom nivou se pokretalo oko 1.000 StartUp kompanija- ovakvi brojevi, naveli su Vladu da se ozbiljno posveti načinima pomoći preduzetnicima, naročito među mladom populacijom. Tako je osmišljen program u pet koraka - olakšavanje preduzetnicima da pronađu potrebne podatke i savete, stvaranje okruženja u kojima MSP mogu da napreduju sa 38 lokalnih centara rasta preduzetništva, gde mladi poslovni ljudi mogu da dobiju savete od uspešnijih kolega, omogućavanje lakšeg pristupa finansiranju u saradnji sa Britanskom bankom, osnivanje kancelarije poverenika za MSP i podrška inovatorima na nacionalnom nivou, uz uvođenje Britanske nagrade za preduzetništvo.

Pored mera državne pomoći, sve se više naglašava potreba za visokim obrazovanjem preduzetnika. Sve više pažnje se

posvećuje mladim generacijama preduzetnika, podrškom njihovim StartUp idejama, ali i dostupnijim obrazovanjem. U Nemačkoj, sve je više preduzetnika koji, uz podršku okruženja i lokalne zajednice, nastavljaju studije na poslovnim školama gde razvijaju sposobnosti, znanja i veštine koje im pomažu da uspešno pokrenu svoj biznis. Uz to, sve je više onih koji polažu GMAT test (Graduate Management Admission test) sa kojim imaju bolje razumevanje poslovnih prilika i načina poslovanja.

Holandska vlada je prepoznala značaj preduzetništva kao okosnicu privrede i dobar način zapošljavanja, pa Vlada podržava inovativne startapove i pomaže im da rastu. Vlada ima za cilj da ojača poziciju Holandije kao jedne od prvih pet najkonkurentnijih ekonomija u svetu i da poveća potrošnju za istraživanje i razvoj na 2,5% bruto domaćeg proizvoda (BDP) do 2020. godine. Sa takvim ciljem koraci holandske Vlade su fokusirani na povećanje fondova za finansije, promovisanje saradnje između istraživača i privatnog sektora, smanjenje regulatornog opterećenja preduzetnika, razvoj IT alata za preduzetnike i pomaganje preduzetnicima da pristupe mrežama.

Donosioci odluka sve više rade na lakšoj dostupnosti podataka, fondova i informacija koje mogu biti od velikog značaja preduzetnicima, naročito onima koji tek započinju samostalni biznis. Značajnu ulogu u današnjem poslovnom svetu imaju i načini podrške mladim ljudima, spremnim da ulože svoje vreme i sposobnosti da bi razvili sopstveni biznis. Stoga u EU postoji veliki broj programa kojima može da se pomogne mladima : Cosme - u okviru koga je u periodu od 2014. do 2020. godine odobreno 2,3 milijarde evra, uz podatak da je sektor MSP u istom periodu obezbedio 85% novih poslova. Tu je i Globalni Erasmus program za mlade preduzetnike, koji je zamišljen kao pilot program u trajanju od tri godine (2018-2021) u 63 zemlje, sa najvećim procentom projekata iz oblasti medija i komunikacije (18%). Ostale oblasti: arhitektura i konstrukcije, obrazovanje i obuke, hotelijerstvo i turizam, kao i IT su bile zastupljene u upola manjem procentu (9%) .

U okviru ovog Erasmus programa, postoji i jako važna Evropska mreža mentora za žene preduzetnike kao i veliki broj pojedinačnih programa. Preduzeticama se sve više daje podrška za samostalno poslovanje u EU, a i van nje - tako je Evropska banka za rekonstrukciju i razvoj, uz podršku Evropske Unije i EU Inicijative za finansijsku inkluziju razvila program pomoći ženama u preduzetništvu u Maroku . I u Srbiji je sve više programa pomoći za preduzetnice i mlade koji se odlučuju na samostalno poslovanje - Ministarstvo privrede Republike Srbije je u 2021. godini raspisalo javni poziv u okviru Programa podsticanja razvoja preduzetništva kroz finansijsku podršku za žene preduzetnice i mlade u 2021. godini za raspodelu bespovratnih sredstava u ukupnom iznosu od 100 miliona dinara.

Preduzetništvo je neiscrpni izvor ideja, sektor kojim mnogi preduzimljivi ljudi rešavaju pitanje svoje (a često i ne samo svoje) nezaposlenosti i deo privrede koji se neprestano menja i širi. Shodno tome, treba mu pružiti bezrezervnu podršku, i u socijalnom i finansijskom smislu, da može da se razvije do svojih optimalnih razmera i kao takvo i dalje pokreće privrede na rast i razvoj.

Veliki sistemi u sebi imaju mogućnosti i snage da prevaziđu neočekivane turbulencije, čak i kada nisu kratkotrajne, ali je preduzetnicima potrebna pomoć, naročito ako se radi o mikro, malim i srednjim preduzećima. Da bi zaštitili najagilnije delove svojih privreda, kako se na preduzetništvo gleda, države su uobličile sisteme pomoći kao i različite finansijske benefite.

EY Preduzetnik
godine^{TM}
10 godina programa

10

Koliki talas pozitivnih uticaja može uspešno preduzetništvo da pokrene?

Sa ponosom već deset godina pružamo podršku preduzetništvu
Republike Srbije.

Saznajte više na: ey.com/sr_rs/eoy

The better the question. The better the answer.
The better the world works.

Building a better
working world

Zaključak

Prvi slučajevi virusa COVID-19 zabeleženi pre dve godine ni izdaleka nisu nagovestili čemu prethode. Najveći deo sveta bio je uspavan, u neverici i stoga potpuno nespreman za dalji razvoj situacije. Zato je udar pandemije COVID-19 virusa bio razoran, zapanjujući i zastrašujući – globalni efekti na živote, kućne budžete i ekonomije bili su izuzetno duboki i krajnje poražavajući, ali se o njima, u prvim danima, nije ni razmišljalo.

Sa ove vremenske distance ono što najviše brine su nepoznate posledice COVID-19 krize jer ovo je prvi put da širokim ograničenjem ekonomskih i društvenih aktivnosti širom sveta pokušavamo da savladamo pandemiju.

Baveći se stvaranjem boljeg poslovnog okruženja i pružanjem podrške sektoru malih i srednjih preduzeća revizorsko-konsultantska kompanija EY pomno je pratila uticaje krize na preduzetništvo u svetu, i u Srbiji. U ovogodišnjoj anketi sprovedenoj za potrebe lokalne studije EY Preduzetnički barometar fokus je bio na efektima krize koja je uzdrmla svet kao ni jedna druga u poslednjih sedamdeset pet godina – sve češće se negativne posledice pandemije virusa COVID-19 porede sa parališućim nuspojavama Drugog svetskog rata.

Preduzetnici kao pokretačka snaga svetske ekonomije imali su tešku ulogu od samog početka krize – bilo je potrebno sačuvati radna mesta, tržišta i na prvom mestu zdravlje vlasnika i zaposlenih. Bilo je onih koji su u tome uspeli sami, ali i veliki broj onih kojima je bila potrebna pomoć – veliki broj MMSP koja su iskoristila finansijsku pomoć Republike Srbije govori o tome koliko je važno da postoji saradnja između preduzetnika i donosilaca odluka kao i zajednički rad na boljim uslovima poslovanja koji će, kao takvi, privući još veći broj preduzimljivih stvaralaca novih poslova i usluga.

Nemerljivo teška i velika, kriza ipak je iznedrila i neka dobra rešenja – neodlučni su pogurani u bržu automatizaciju procesa, digitalizaciju i korišćenje video tehnologija. Oni koji su imali tu mogućnost preorijentisali su se na proizvodnju medicinskog materijala, čuvajući i svoje poslovne pozicije ali i pomažući okruženju u borbi protiv virusa, a oni koji su inače bili fokusirani na inostranstvo su shvatili značaj potreba lokalne zajednice. Ono što preduzetništvo nije propustilo bila je prilika da nauče nešto novo i pripreme svoje kompanije za neke nove, nadamo se, ne ovoliko jake i neočekivane izazove.

Izvori

1. <https://project-management-srbija.com/softskills/sta-je-preduzetnistvo>
2. <https://www.biznis-akademija.com/blog/6-saveta-koje-morate-znati-pre-investiranja-u-posao-1>
3. Inovacije i preduzetništvo | Project Management Srbija (project-management-srbija.com)
4. 1_inovacije_preduzetnistvo.pdf.pdf (uns.ac.rs)
5. Vlada Srbije: Ukupno 170 miliona za inovacije u preduzetništvu | Nova Ekonomija
6. <http://www.inovacionifond.rs/cir/program/program-sufinansiranja-inovacija>
7. <https://saradnja.rs/wp-content/uploads/2020/11/Anketa-1000-preduze%C4%87a-2020..pdf>
8. <https://rs.n1info.com/biznis/pks-vrednost-investicija-u-mala-i-srednja-preduzeca-u-2021-do-92-milijarde/>
9. Za podsticaj privredi za ovu godinu izdvojeno je 17,6 milijardi dinara (rezonsrbija.rs)
10. Pregled obaveštenja | Fond za razvoj Republike Srbije
11. <http://wmep.rs/wp-content/uploads/2018/03/Izvori-Finansiranja-Malih-i-Srednjih-Preduze%C4%87a-u-Srbiji.pdf>
12. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/4101217/ebrd-finansiranje-srbija-.html>
13. https://www.researchgate.net/publication/328961385_Development_and_entrepreneurship_in_the_economy_of_the_Republic_of_Serbia/fulltext/5bed893c299bf1124fd5bc3c/Development-and-entrepreneurship-in-the-economy-of-the-Republic-of-Serbia.pdf
14. <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/apr-u-srbiji-400-646-privrednih-subjekata/>
15. <https://rs.n1info.com/biznis/raste-broj-preduzeca-i-preduzetnickih-radnji-registrovanih-ukupno-406-239/>
16. https://ceves.org.rs/wp-content/uploads/2018/07/Preduzetnistvo_u_Srbiji_nu%C5%BEda_ili_prilika.pdf
17. https://privreda.gov.rs/sites/default/files/documents/2021-08/Izvestaj-MSPP-2018_FIN.pdf
18. <https://www.ekapija.com/news/3452751/usaiddanaliza-1000-preduzeca-u-srbiji-uprkos-izazovima-pandemije-postoje-planovi-za>
19. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/pdf/G202122002.pdf>
20. https://data.stat.gov.rs/Metadata/18_Stanovnistvo/Html/1806_ESMS_GO_2018_2.html
21. <https://www.weforum.org/>
22. <https://www.weforum.org/agenda/2021/11/what-happened-to-world-trade-under-covid-19/>
23. <https://www.mei.gov.rs/srl/vesti/2434/189/335/detaljnije/j-joksimovic-inovacijama-podizemo-konkurentnost-srbije-i-eu/>
24. <https://www.een.rs/vest/kozme-podrska-evropskim-preduzecim/>
25. <https://www.zosmedia.ba/usaiddcatalyze-projekt-olaksava-poslovanje-malim-i-srednjim-preduzecima/>
26. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221023.html>
27. https://read.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/policy-brief-on-home-based-businesses_abfe755f-en#page7
28. <https://www.entrepreneur.com/article/361350>
29. <https://www.smallbizgenius.net/by-the-numbers/entrepreneur-statistics/>
30. <https://www.oecd.org/employment/Rapid-policy-assessment-Slovenia.pdf>
31. <https://www.mei.gov.rs/srl/vesti/1808/189/335/detaljnije/eu-pro-objavio-drugi-poziv-za-dodelu-bespovratnih-sredstava-preduzetnicima-mikro-i-malim-preduzecima/>
32. <https://privreda.gov.rs/lat/usluge/javni-pozivi>
33. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3329048/>

34. <https://www.ingeniumweb.com/blog/post/10-reasons-why-most-entrepreneurs-succeed-in-their-business/4232/>
35. <https://www.asee.biz/kupovina-i-prodaja-kompanija-ma-posle-korone/>
36. <https://www.mdpi.com/2673-7116/1/2/8/htm>
37. <https://www.noerr.com/en/newsroom/news/due-diligence-in-ma-transactions-in-the-covid-19-pandemic>
38. <https://bif.rs/category/posle-5/>
39. UN Environment programme „Are we building back together“, Evidence form 2020 and Pathways to Inclusive Green Recovery Spending 2020
40. Ceves & World Banks Group, The COVID-crisis and Serbia's SMEs: Assessment of Impact and Outline of Future Scenarios, august 2020
41. <https://heartlandforward.org/case-study/americas-entrepreneurial-states-supporting-entrepreneurs-to-help-drive-the-economy/>
42. <https://cr.usembassy.gov/steam-cr/>
43. <https://www.gov.uk/government/news/support-for-young-entrepreneurs>
44. <https://www.mba.com/explore-programs/study-destinations/how-graduate-business-education-in-germany-helps-aspiring-entrepreneurs-excel>
45. <https://www.government.nl/topics/enterprise-and-innovation/the-government-supports-entrepreneurs#:~:text=The%20government%20supports%20innovative%20enterprise%20in%20a%20number,sector%20and%20knowledge%20institutions%20to%20improve%20public-private%20partnership.>
46. <https://europioneers.eu/eu-supporting-young-people.html>
47. <http://eyeglobal.eu/about-the-programme/success-stories/eye-global-success-stories-booklet-2021/>
48. <https://www.ebrd.com/news/2021/ebrd-and-eu-support-women-entrepreneurs-in-morocco.html>
49. <http://banat.rs/javni-poziv-za-dodelu-bespovratnih-sredstava-u-okviru-programa-podsticanja-razvoja-preduzetnistva-kroz-finansijsku-podrsku-za-zene-preduzetnice-i-mlade-u-2021-godini/>
50. <https://polish-sociological-review.eu/Entrepreneurial-Resilience-in-the-COVID-19-Crisis-na-Qualitative-Study-of-Micro-and-144926,0,2.html>
51. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8435174/#CR10>
52. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8435174/#CR97>
53. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8435174/#CR54>
54. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8435174/#CR33>
55. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8435174/>
56. <https://innovation-entrepreneurship.springeropen.com/articles/10.1186/s13731-021-00191-3>
57. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8435174/#CR98>
58. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8435174/#CR53>
59. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8435174/#CR43>
60. EY Preduzetnički Barometar 2017
61. EY Preduzetnički Barometar 2018
62. EY Preduzetnički Barometar 2019
63. EY Preduzetnički Barometar 2020
64. (Global Entrepreneurship Research Association 2017, 29)
65. (UNNJOMEN, 2020)
66. Challenges Women Entrepreneurs Face - businessnewsdaily.com
67. Challenges Women Entrepreneurs Face - businessnewsdaily.com
68. <https://www.forbes.com/sites/carolinecastrillon/2019/02/04/why-more-women-are-turning-to-entrepreneurship/#1cacf95b542a>
69. Women Entrepreneurs: Definitions, Qualities, Types, Functions, Problems (businessmanagementideas.com)

EY je globalni lider u pružanju usluga revizije, poreskog savetovanja, poslovnog savetovanja i podrške pri poslovnim transakcijama. Cilj nam je da pozitivno utičemo kako na poslovanje tržišta, tako i na društvo u celini. Izdvajamo se po tome što pomažemo našim zaposlenima, klijentima i zajednicama da ostvare svoj potencijal.

Širom sveta, 300 hiljada zaposlenih u kompaniji EY deli zajedničke vrednosti kao i potpunu posvećenost građenju boljeg poslovnog okruženja. Verujemo da je svakoj osobi, kompaniji ili zajednici potrebna podrška kako bi ostvarila svoj potencijal, stoga nam je cilj da iskoristimo svoj talenat i veštine kako bismo pokrenuli efikasan i održiv razvoj kod naših zaposlenih, klijenata i zajednica u kojima živimo i radimo.

Ernst & Young d.o.o. Beograd je kompanija osnovana 1997. godine. Tokom više od 25 godina poslovanja stekli smo neprocenjivo iskustvo u pružanju različitih vrsta usluga u velikom broju poslovnih oblasti i industrijskih sektora. Danas, sa više od 450 vrhunskih eksperata, uključujući jedanestoro Partnera, EY poseduje ključne veštine i iskustvo koje je neophodno da svojim klijentima iz Srbije i drugih zemalja regiona obezbedimo vrhunski nivo usluge. Naše reference uključuju veliki broj kompanija, organizacija i finansijskih institucija - od velikih multinacionalnih korporacija do lokalnih firmi u usponu i stranih investitora koji žele da uspostave operacije u Srbiji.

Cilj delovanja Ministarstva privrede Vlade Republike Srbije jeste unapređenje stanja u ključnim oblastima za razvoj preduzetništva kao što su poslovno okruženje, pristup izvorima finansiranja, jačanje održivosti i konkurentnosti MSPP, pristup novim tržištima kao i razvoj preduzetničkog duha uz poseban fokus na razvoj ženskog preduzetništva, socijalnog preduzetništva i preduzetništva mladih.

Mala i srednja preduzeća i preduzetnici čine preko 99 odsto svih privrednih subjekata u Republici Srbiji. Njihov rast i razvoj od presudnog su značaja za oporavak i razvoj srpske privrede, povećanje zaposlenosti i poboljšanja životnog standarda građana. Zbog toga, Vlada Republike Srbije proglasila je 2016. godinu „Godinom preduzetništva“, prethodno usvojivši i Strategiju za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine.

EY | Building a better working world

Svrha kompanije EY je stvaranje boljeg poslovnog okruženja putem kreiranja dugoročne vrednosti za svoje zaposlene, klijente i zajednicu u kojoj poslujemo, kao i izgradnju poverenja u tržište kapitala. Uz podršku tehnologije i podataka, EY timovi u preko 150 zemalja grade poverenje kroz reviziju i pomažu klijentima u poslovanju, transformaciji i rastu.

Kroz svoj rad u područjima revizije, poslovnog i pravnog savetovanja, strategije, poreza i transakcija, EY timovi postavljaju prava pitanja kako bi pronašli nove odgovore na složena pitanja s kojima se svet danas suočava.

EY se odnosi na globalnu organizaciju jednu ili više članica firmi Ernst & Young Global Limited, od kojih svaka predstavlja odvojeno pravno lice. Ernst & Young Global Limited je firma registrovana u Ujedinjenom Kraljevstvu, koja ne pruža usluge klijentima. Informacije o načinu prikupljanja i korišćenja osobnih podataka i prava koje pojedinci imaju prema zakonu o zaštiti podataka dostupni su putem ey.com/privacy. Kompanije članice EY-a ne pružaju usluge pravnog savetovanja u jurisdikcijama u kojima lokalni propisi to ne dopuštaju. Za više informacija o našoj organizaciji, molimo Vas da posetite adresu ey.com

© 2022. Ernst & Young d.o.o.

Sva prava zadržana.

Ernst & Young d.o.o.

Antifašističke borbe 13a, 11 070 Beograd, Srbija

Tel + 381 11 2095 800

ey.com/sr_rs

@EYSrbija

@EY_Srbija

@eyserbiacareers